

VU Research Portal

Minerva in de polder

Zeischka, S.

2008

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Zeischka, S. (2008). *Minerva in de polder: Waterstaat en techniek in het hoogheemraadschap van Rijnland (1500-1856)*. [, Vrije Universiteit Amsterdam]. Verloren.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

HOOFDSTUK V. BELANGEN, BESTUREN EN BESLUITEN

Inleiding

De technische uitrusting en hoe die gebruikt werd, waren in hoofdzaak een aangelegenheid waarvoor het polderbestuur verantwoordelijk was: zij voerden het beleid. De besluitvorming in polders was net als elke vorm van besluitvorming een ingewikkeld proces waarvan het resultaat op verschillende manieren tot stand kon komen. Zo kon een beslissing niet alleen het gevolg zijn van een doelbewuste keuze, maar ook de uitkomst van een conflict waarbij een van de partijen inbond of een compromis bereikt werd. Anderzijds bleven sommige conflicten ook lange tijd onopgelost zodat geen oplossing uit de bus kwam. Het spreekt voor zich dat bij de besluitvorming de belangen van de verschillende betrokken partijen doorwogen. Maar hoe kwam nu het technische beleid tot stand, hoe kwamen de besturen tot hun beslissingen? Deze vragen staan centraal in dit hoofdstuk dat zich richt op de polderbesluitvorming.¹

In de eerste plaats moeten daarvoor de spelregels bekeken worden: hoe was de besluitvorming in de polders geregeld? Hoe waren de besturen samengesteld, welke bevoegdheden hadden ze en hoe namen ze beslissingen? Ten tweede is het nodig de verschillende actoren en hun belangen te identificeren. In het vorige hoofdstuk is daar voor poldermeesters al een aanzet toe gegeven. Maar lokale waterschappen kregen met veel meer belangengroepen te maken: het hoogheemraadschap, grote en kleine eigenaren, stedelijke en rurale ingelanden en ambachten om er maar enkele te noemen. Wat was hun rol? Welke belangen vertegenwoordigden ze en op welke wijze beïnvloedden ze de besluitvorming? In hoeverre werd bijvoorbeeld rekening gehouden met kleine eigenaren die zelden in de besturen zitting hadden? Ten derde onderzoekt het hoofdstuk enkele gebeurtenissen en voorvallen in de polders die laten zien hoe het spel daadwerkelijk gespeeld werd, een *conditio sine qua non* wanneer het gaat om de reële besluitvorming. Juist aan de hand van dergelijke analyses wordt het mogelijk te antwoorden op de vraag of en hoe men erin slaagde de uiteenlopende belangen te harmoniëren en of technische ontwikkelingen het resultaat van keuzes, compromissen of al dan niet beslechte conflicten waren.

Alvorens de specifieke ontwikkelingen opnieuw per polder te analyseren, is het nodig de ruimere, bestuurlijke context waarin die evoluties plaatsvonden op twee punten toe te lichten. Het gaat om de Rijnlandse rol en het belang van schriftelijke documenten in de lokale waterstaat. Welke impact en betekenis hadden die twee factoren voor de besluitvorming in de polderbesturen? Een eerste paragraaf behandelt de relatie tussen het hoogheemraadschap en de Rijnlandse polderbesturen voor zover het interne bestuurlijke aangelegenheden van het lokale waterschap betreft. Welke regelgeving vaardigde Rijnland uit en welke implicaties had die voor de besluitvorming in de lokale waterschappen? Nadat dit besproken is, richt de tweede paragraaf zich op de mate waarin polderbesturen in hun besluitvorming schriftelijke

¹ Hier worden niet alle terreinen van besluitvorming beschouwd, maar slechts voor zover ze impact hadden op de technische infrastructuur. Dit houdt in dat ook in andere hoofdstukken nog nevenaspecten van besluitvorming met betrekking tot techniek aan bod kunnen komen.

stukken gebruikten. Een groeiende verschriftelijking kan immers op modernisering of professionalisering van de besluitvorming wijzen. Hier wordt dit aspect enkel met betrekking tot de besluitvorming aangehaald, maar de verschriftelijking kon zich ook op andere vlakken manifesteren. Het voorbeeld van het opstellen van bestekken toonde dit al aan, en ook in het hoofdstuk over arbeidsverhoudingen wordt het belang van schriftelijke stukken nogmaals aan de orde gesteld. Anderzijds biedt de paragraaf ook de gelegenheid de oorsprong en representativiteit van de gebruikte bronnen toe te lichten. In de overige paragrafen komen dan de eigenlijke bestuurlijke ontwikkelingen in de casussen aan bod.

1. Ontwikkelingen in de verhouding tussen Rijnland en de inliggende polders

De verstrengeling tussen Rijnland en de polders is in feite steeds erg beperkt gebleven. Niet alleen bemoeide het hoogheemraadschap zich als vanouds niet erg veel met de lokale waterstaat, polderstichtingen kwamen ook van 'onderop' tot stand en het zelfbestuur van polders is door de eeuwen heen grotendeels intact gebleven. Het toezicht van Rijnland op de lokale waterstaat dateerde uit de vijftiende eeuw, maar kreeg pas in de zestiende eeuw meer om het lijf. In het begin betrof het daarbij vooral initiatieven die Rijnlands gezag over ambachten en polders versterkten: ambachtbewaarders en vanaf 1542 ook polder- en molenmeesters waren verplicht hun rekeningen bij het hoogheemraadschap in te leveren en mochten voortaan ook geen gelden innen zonder voorafgaande toestemming. Zeer waarschijnlijk hing deze regelgeving samen met de fiscale hervormingen rond die tijd en de hiermee gepaard gaande invoering van morgenboeken (1544). Met betrekking tot polders bleef meer dan incidentele handhaving van regelgeving echter uit tot het midden van de zeventiende eeuw. Rijnland paste wel al vanaf 1460 een vergunningsrecht voor molens toe, maar liet zich niettemin erg laat in met financiële en organisatorische aspecten van polders. De grote golf van polderstichtingen was immers reeds een halve eeuw aan de gang toen het hoogheemraadschap in 1639 een eerste keur uitvaardigde die het schouwen regelde, naar analogie met hoe dit voor ambachtswerken gold. Het sluiten van de polderrekening werd in deze keur nogmaals geregeld. Na heel wat verzet vanuit polders die vreesden dat de keur schouten en secretarissen zou bevoordelen en grondeigenaren achteruit zou stellen, werd in 1652 een herziene keur uitgevaardigd die enkel gold voor polders groter dan honderd morgen. De aanwezigheid van schouten en secretarissen was niet langer als verplichting opgenomen en de schouw mocht voortaan eventueel ook door molenmeesters gedaan worden. De regeling rond het sluiten van polderrekeningen werd nauwelijks aangepast: daar bleven schouten en secretarissen wel nodig en ze mochten er ook vergoedingen voor aanrekenen.²

Het hoogheemraadschap vestigde zijn gezag voornamelijk op bovengemelde punten terwijl het zich met andere bestuurlijke zaken in het geheel niet bezighield. Zo was er geen verplichting voor polders om een door Rijnland goedgekeurd bestuursreglement te hebben. Dergelijke documenten regelden nochtans enkele belangrijke institutionele aangelegenheden van de lokale waterschappen. Toch kunnen nog enkele terreinen onderkend worden waar het hoogheemraadschap wel nog op de lokale waterstaat kon wegen. Allereerst had Rijnland in

² Van Tielhof en Van Dam, *Waterstaat in stedenland*, 198.

ieder geval zeggenschap vanwege de vergunningen die het voor infrastructurele ingrepen verstrekte. Ten tweede vaardigde Rijnland keuren uit waarvan sommige ook de polders raakten. Daarbij zijn keuren die de algemene waterstaat golden zoals keuren over bebouwing op schouwbare kaden of over de vogelarij in polders.³ Met betrekking tot interne bestuurlijke polderaangelegenheden moeide Rijnland zich veel minder. Aspecten als de aanneming en arbeidsomstandigheden van molenaars of andere werklieden behoorden immers niet tot de Rijnlandse belangen of kerntaken. Ook met de verkiezing van polderbestuurders of met de inrichting van polderbesturen bemoeide het hoogheemraadschap zich niet.⁴ Slechts wanneer Rijnland er wél direct bij betrokken was, bijvoorbeeld vanwege het boezembeheer, ondernam het tot acties en stelde het hoogheemraadschap regelgeving op die wel degelijk het gebruik van techniek in polders raakte zoals ook blijkt uit de keuren rond peilbemaling.⁵

Pas in 1725 ging Rijnland over tot de regeling van andere zaken die voorheen volledig tot de competenties van polderbesturen behoorden. In dat jaar werd een keur uitgevaardigd naar aanleiding van het feit dat in heel wat polders het onderhoud achterbleef en niet langer *'molens en andere polders werken [...] op zyn tyd werden gerepareert'*. Om aan deze situatie iets te doen, vernieuwde het hoogheemraadschap voorgaande keuren en het breidde die nog uit met nieuwe regelgeving. Zo werden schout en molenmeesters verplicht beslissingen over uit te voeren werken op schrift te stellen. Verder stelde Rijnland ook eisen aan de aannemingsprocedure van werklieden: schout en molenmeesters moesten de beslissingen daarover voortaan samen nemen, weliswaar bij meerderheid van stemmen, en het hoogheemraadschap verplichtte polderbesturen bij nieuwe of buitengewoon grote werken de ingelanden samen te roepen om ze bij de stemming te betrekken. Daarnaast werd op een betere administratie en archivering aangestuurd.⁶ In feite gaf Rijnland in het begin van de achttiende eeuw de nodige impulsen voor enkele bestuurlijke en administratieve vernieuwingen op lokale schaal. In hoeverre die ook effect hadden, zal verder in dit hoofdstuk blijken.

Meer dan de nieuwe keur deed Rijnland voorlopig niet. Pas in de negentiende eeuw vaardigde het hoogheemraadschap opnieuw regelgeving uit met betrekking tot polders. Dijkdoorbraken moesten bijvoorbeeld binnen vierentwintig uur aan Rijnland gemeld worden⁷ en in 1821 bepaalde een nieuwe keur expliciet dat rekeningen in het openbaar te sluiten waren.⁸ Heel zelden verstrekte het ook keuren die voor een specifieke polder bedoeld waren.⁹ Behalve door de keuren kon Rijnland bij conflicten vanuit zijn rechterlijke functie ingrijpen. Institutionele veranderingen traden in de negentiende eeuw veelvuldig op, maar betroffen vooral de organisatie op hogere niveaus. Provincies kregen waterstaatkundige bevoegdheden en de organisatie van de regionale waterschappen werd meermaals aangepast.

³ Rijnland, *Keuren*, Eerste stuk, 119; Tweede stuk, 308, 8 januari 1714.

⁴ Van Tielhof en Van Dam, *Waterstaat in stedenland*, 195.

⁵ Rijnland, *Keuren*, Eerste stuk, 77 (2 februari 1639), 64 (12 maart 1644) en 307 (22 maart 1713); Derde stuk, 29 (1 mei 1780), 36-38 (7 augustus 1786) en 55-57 (6 april 1799).

⁶ Idem, Eerste stuk, 320-322 (8 januari 1725).

⁷ Idem, Vierde stuk, 82 (6 april 1807).

⁸ Idem, Vierde stuk, 122-123 (3 december 1821).

⁹ De index op de keuren bevat slechts een 25-tal dergelijke keuren (voor 'particuliere polders'), sommige slaan daarbij overigens op peilbemaling en zijn dus ook niet specifiek voor één enkele polder bedoeld. *Register op de Keuren van Rijnland*, 144.

In de praktijk veranderde dit alles tot 1856 niets met betrekking tot de verhouding tussen hoogheemraadschap en polder.¹⁰

Droogmakerijen mochten in technische en, eens de droogmaking voltooid, ook in juridische zin in hun relatie tot Rijnland niet van gewone polders verschillen; anders was dit ten aanzien van de voorafgaande fase van droogmaking. Ook de verhouding tot de ambachten lag bij droogmakerijen anders. Droogmakers moesten eerst bij de Staten een octrooi aanvragen waarna het hoogheemraadschap werd gehoord om erover advies te geven. Op deze wijze kon Rijnland invloed uitoefenen op de bepalingen in het uiteindelijk verstrekte octrooi. Vanaf 1681 bepaalden de Staten dat een dergelijke consultatie van het hoogheemraadschap verplicht was alvorens over te gaan tot de octrooiverlening. Nadat de droogmaking voltrokken was, kwam de nieuw gevormde polder onder Rijnlands gezag, net als alle andere polders. De autonomie die in Noord-Holland aan droogmakerijen werd toegestaan, gold hier dus enkel zolang de droogmaking nog niet was voltooid, hoewel nadien in sommige gevallen wel enige regelgeving mocht worden uitgevaardigd zolang die maar binnen de Rijnlandse regels viel. Kenmerkend voor droogmakerijen is voorts dat ze zelf hun bestuurlijke inrichting konden vormgeven waardoor ze vaak volkomen los stonden van de ambachtsbestuurders. Schouten en secretarissen van ambachten hadden dus zo goed als geen competenties met betrekking tot droogmakerijen. Die bepalingen golden in theorie voor alle droogmakerijen, maar dat neemt niet weg dat zich wel verschillen voordeden tussen de zeventiende-eeuwse en achttiende-eeuwse droogmakerijen. Zo waren de achttiende-eeuwse octrooien veel uitgebreider en stonden de latere droogmakerijen uiteindelijk toch veel dichter bij de ambachten omdat ambachten vaak als octrooiaanvragers fungeerden en dus mee beslisten over de uiteindelijke bestuursinrichting.¹¹

Tot slot had het hoogheemraadschap naast wetgevende en toezichthoudende ook juridische macht over de lokale overheden, zowel over ambachten als polderbesturen. Hoewel binnen Rijnland ook andere baljuwschappen zoals de landen van Voshol of Hazerswoude bestonden, vielen alle polders voor waterstaatszaken onder de Rijnlandse rechtspraak en niet onder die van ambachten of baljuwschappen. Hoger beroep tegen een uitspraak was mogelijk bij het Hof van Holland. Aan Rijnlands functioneren als rechtbank kwam een einde toen in 1841 een wet werd aangenomen waarin bepaald werd dat waterschappen geen rechtsmacht hadden.¹²

2. Polderbestuur en schriftelijke stukken

De bronnen die direct toegang verschaffen tot het hart van de besluitvorming in polders zijn notulen van bestuursvergaderingen, zeker wanneer ze niet alleen de uiteindelijke beslissing, maar ook de voorafgaande discussies toelichten. Het notuleren was echter geen verplichting en de mate waarin een polderbestuur overging tot het aanleggen van een administratie kan

¹⁰ Fockema Andreae, *Het hoogheemraadschap van Rijnland*, 238-263; Kloosterman, 'Het waterstaatsbeheer in de Bataafs-Franse tijd', 93-106.

¹¹ Fockema Andreae, *Het hoogheemraadschap van Rijnland*, 227-232. Een uitgewerkt voorbeeld is te vinden in: Zeischka, 'Besluitvorming'.

¹² Van Tielhof en Van Dam, *Waterstaat in stedenland*, 295.

daarom gezien worden als een aspect van de lokale bestuurscultuur. In welke mate heerste er een schrijfcultuur in de afzonderlijke polders?

De polderbesturen in de veenambachten hielden geen uitgebreide administratie bij van genomen beslissingen. Pas met de oprichting van de Vierambachtspolder noteerde het bestuur van de droogmakerij erg uitvoerig wat er op de vergaderingen besproken en beslist werd. Vanaf 1737 is dus het bestuur van de polder nauwgezet te volgen. In de Sloterbinnenpolder notuleerde het bestuur eveneens. Losse resoluties zijn al vanaf de eerste helft van de zeventiende eeuw bewaard, maar een meer systematische werkwijze kwam er pas in de tweede helft: na 1687 schreef het zeer regelmatig besluiten op. Discussies noteerde men echter zelden en van veel vergaderingen is niets opgeschreven. Nog anders ging het er in de Lisserpoel aan toe waar vanaf de droogmaking tot 1674 de resoluties van de vergaderingen relatief regelmatig op schrift gesteld werden. Nadien verminderde dit sterk en vanaf de achttiende eeuw bevat het hele polderarchief op enkele rekesten na erg weinig bronnen. In de Zuidgeestpolders kwamen notulen niet voor: de oudste zijn van de Boshuizen- en Gasthuispolders en zijn pas aan het begin van de negentiende eeuw opgesteld. Besluitvorming vond er vrijwel volledig mondeling plaats. Dat het ontbreken van notulen in deze regio aan een achterblijvende archivering geweten zou kunnen worden, moet immers als zeer onwaarschijnlijk gelden. De archieven van veel Zuidgeestpolders bevatten wel regelmatig stukken uit de zeventiende en achttiende eeuw, maar het gaat daarbij vaak om reglementen, (polder)rekeningen en aanbestedingen van bemalingen.¹³ Er is dus ook daar het een en ander op papier gezet en bewaard, maar niet de besluitvorming. Uit de genoemde ontwikkelingen blijkt dus dat van een lineaire trend van verschriftelijking van de besluitvorming zeker niet altijd sprake was. In het geval van de Zuidgeestpolders ging men er eigenlijk niet toe over beslissingen neer te schrijven en die dus ook controleerbaar te maken. In de Lisserpoelpolder was op dit punt zelfs een achteruitgang aan de orde. Ook de mate en de nauwkeurigheid van notuleren was geen vast gegeven. Behalve diachronische verschillen was er ook tussen polders waar wel genotuleerd werd, een duidelijk onderscheid te maken.

Welke oorzaken echter liggen aan de basis van die diversiteit? In eerste instantie kan aan sociale factoren gedacht worden. Zo blijkt een duidelijke correlatie tussen de mate waarin stedelijk grondeigendom in de polder voorkwam en de mate waarin besluiten werden geadmistreerd. In de Lisserpoel ging de ontstedelijking van het grondbezit in de achttiende eeuw samen met een vermindering van de administratie. Anderzijds legde het bestuur in de vroege zeventiende eeuw, toen de polder nog volledig in stedelijke handen was, wel resoluties vast op schrift. Voor andere polderbesturen geldt een soortgelijk verband: de Amsterdamse aanwezigheid in de Sloterbinnenpolder resulteerde in vrij regelmatige notulering. Het feit dat het polderbestuur grotendeels uit de regenten van stedelijke instellingen bestond, kan dat enkel bevorderd hebben. Ook in de Vierambachtspolder waar stedelijk bezit na 1744 enigszins aanwezig was, hield het bestuur 'notuulboeken' bij. Het is evident dat op die wijze de besluitvorming voor ver weg wonende eigenaren toegankelijk en controleerbaar werd. Anderzijds speelde de grootte en complexiteit van de polder een rol. Het beheer van de Vierambachtspolder was veel uitgebreider dan die van bijvoorbeeld de Zuidgeestpolders. Daarbij is niet alleen te denken aan de omvang van de infrastructuur, maar

¹³ Sloof, *Inventaris*, passim.

eveneens aan de bijbehorende consequenties voor financiën en de arbeidsorganisatorische zaken die in de Hoofdstukken VI en VII aan bod komen. Ook op dit gebied zagen besturen van grotere polders zich met uitdagingen geconfronteerd die elders veel minder speelden. Die grotere belangen waren dus prikkels die een administratie wenselijk maakten.

Het resultaat van bovenstaande vaststellingen heeft ook voor de onderzoeker vergaande consequenties omdat bij afwezigheid van notulen vooral bronnen rond conflictsituaties zijn overgeleverd. Het gaat daarbij niet alleen om minder representatieve vormen van besluitvorming, maar heel vaak ook om zaken die vooral een licht werpen op het polderbestuur en zijn externe relaties. In dergelijke conflicten komen de interne verhoudingen veelal minder in beeld.

3. De Vierambachtspolder en rechtsvoorgangers

De zestiende eeuw

De stichtingsgolf van polders met een semipublieke rechtspositie dateerde in Esselijkerwoude, Ter Aar, Oudshoorn en Rijsaterwoude pas van de late zestiende eeuw en zou duren tot 1662. De voorafgaande molenstichtingen waren particuliere aangelegenheden ten gevolge waarvan in de waterschapsarchieven geen bronnenmateriaal te vinden is. De meeste vergunningen werden aangevraagd door enkelingen of, indien het grotere stukken land betrof, door een groep mensen die gezamenlijk een molen wilden plaatsen. In die vroege periode waren de bestuurlijke kaders erg beperkt. Polders bleven immers particuliere projecten, soms tussen verschillende eigenaren: het is erg waarschijnlijk dat in zulke kleinschalige ondernemingen veel zaken mondeling werden geregeld, niet alleen tussen de eigenaren onderling maar ook tussen de eigenaren en bijvoorbeeld timmerlieden. De rol van ambachten en van Rijnland was eveneens minimaal. Rijnland had sinds de vijftiende eeuw een (kerkgebod)procedure ingesteld waardoor eventuele tegenstanders vóór de verstrekking van de vergunning de mogelijkheden hadden zich kenbaar te maken. Ambachten speelden evenmin een rol in de stichting van molens, tenzij ze zelf de vergunning aanvroegen. Ook in verband met wijzigingen in de wegen komen ze af en toe in vergunningen voor. Zo wilden schout en ambachtsbewaarders van Ter Aar dat ieder verhoefslaagde een zandpad zou leggen van twee voet breed waarbij ze verwezen naar de pastoor die zieken de sacramenten moest kunnen toedienen, naar vrouwen *'in kinds node'* en naar de schoolgaande jeugd.¹⁴

1570-1736: voortschrijdende integratie van de rechtsvoorgangers

Het overgaan tot het stichten van grotere polders betekende een schaalvergroting met zowel technische als bestuurlijke consequenties. Polders kregen semipublieke besturen waardoor de relaties tussen de lokale waterstaat en de ambachten en Rijnland institutionele vormen aannamen. Ook binnen de polders zelf werkte de schaalvergroting door aangezien niet langer alle eigenaren direct of volledig bij het waterbeheer van hun landen betrokken waren. De

¹⁴ OAR, nr. 218, fol. nr. 96v ev, vergunning 9 november 1560.

periode tot de droogmaking van de Vierambachtspolder kenmerkte zich op bestuurlijk vlak door twee ontwikkelingen: de verspreiding van polderbesturen en hun inrichting enerzijds en het samen oplossen van gemeenschappelijke problemen anderzijds.

De nieuw gestichte polders kregen elk een eigen, door Rijnland en de ambachten erkend bestuur. Die evolutie had zich tegen 1662, toen met de stichting van de Zwetpolder het hele gebied bepolderd was, voltrokken. Zoals eerder aangehaald waren er door Rijnland geen vaste procedures vastgesteld wanneer polders overgingen tot het opstellen van een reglement. De beschikbare reglementen vertonen dan ook erg veel variatie. In de vergunning voor de Heuvelpolder beslisten de ingelanden met meerderheid van stemmen over de inrichting van de polder en was voorzien in een bestuur, bestaande uit twee door ingelanden gekozen molenmeesters. De schout van het ambacht speelde kennelijk geen rol.¹⁵ De polder werd gesticht toen het conflict over de samenstelling van de besturen losbarstte hetgeen daarvoor een verklaring kan zijn. Het reglement van de Vroonlandse Polder werd eerst voor de Rijnlandse vierschaar gebracht, die het vervolgens bekrachtigde. Het initiatief daartoe werd vermoedelijk door de gemene ingelanden genomen die ook de inhoud, waaronder de bestuurlijke verhoudingen, vastlegden. Tot de polder(kade) gesloten zou worden, lag het bestuur bij vier molenmeesters die door de ambachtsheer van Esselijkerwoude gekozen waren. Nadien zouden drie, eveneens door de heer gekozen molenmeesters in dienst blijven. De schout van het ambacht vervulde het polderbestuur. Uit de vele technische bepalingen blijkt dat er een gedeelde bevoegdheid bestond zolang de polder nog niet volledig gesloten was. Ingelanden mochten bijvoorbeeld zelf bepalen waar de kade op hun perceel precies zou komen liggen, maar het polderbestuur bepaalde wel de afmetingen ervan. Andere onderwerpen waren het exclusieve domein van het bestuur of werden aan de ambachtsheer en zijn molenmeesters overgelaten. Zo beslisten die laatsten hoe groot het verlaat in de Vroonlandse Wetering zou worden. Zodra de polder voltooid was, kwamen alle bevoegdheden het polderbestuur toe. De ambachtsheer kon enkel nog ingrijpen door de molenmeesters te verkiezen, de ingelanden hadden niets meer te zeggen.¹⁶

Anders verliep het bij de naburige Herenwegse Polder. Ook daar was het conceptreglement door de ingelanden opgemaakt, maar van inmenging van ambachtsheren – de polder lag in Esselijkerwoude en Ter Aar – was niets te bespeuren: alles kwam aan schout en molenmeesters toe. De eerste twee molenmeesters, waarvan een uit elk ambacht, werden overigens door de hoogheemraden gekozen; hun opvolgers kon het polderbestuur zelf kiezen. Nadat tegen dit reglement verzet was gerezen uit Oudshoorn, kwamen de ambachtsbesturen tot een akkoord dat later door Rijnland en de ambachtsheren werd goedgekeurd en geratificeerd.¹⁷ Hoewel de introductie van de nieuwe bestuurslichamen zich in bovenstaande gevallen soepel had voltrokken, was dat niet overal het geval. Enkele keren traden er wel duidelijke spanningen op, in het bijzonder in de verhouding tussen polderbestuur en ambachtsbestuur. In Oudshoorn ontstond een conflict over het bijhouden van gaarboeken ten behoeve van de polders: schout en secretarissen stonden er tegenover

¹⁵ OAR, nr. 224, fol. nrs. 99v-100v, vergunning 17 maart 1638.

¹⁶ AVR, nr. 1818, Reglement Vroonlandse Polder, 28 april 1638; OAR, nr. 545, fol. nrs. 87-96v, vonnissen 14 en 17 juni 1638 betreffende de stichting van de polder en bestuursverkiezing.

¹⁷ AHP, nr. 1901, 'Alsoo de principaelste', 1651. De Oudshoornse partij (onder meer de Grote Polder) vreesde door de bepoldering nadelige gevolgen te ondervinden. Het akkoord tussen beide partijen had geen consequenties voor de interne organisatie van de polderbesturen.

molenmeesters die elkaar voor de Rijnlandse rechtbank bestreden. Het conflict werd snel bijgelegd, onder meer omdat er kopieën van de documenten werden gemaakt.¹⁸ In Ter Aar ontstond ruzie over het functioneren van de schout met betrekking tot het doen van de polderschouw.¹⁹ Ook hier deed zich dus het probleem voor waardoor de invoering van de Rijnlandse keuren werd bemoeilijkt. De installatie van polderbesturen in de plattelandssamenleving verliep dus niet vlekkeloos.

De tweede belangrijke ontwikkeling in dit gebied betreft de samenwerking tussen de verschillende polderbesturen. De schaalvergroting had ook tot gevolg dat de omvang van de waterstaatkundige problemen toenam: die konden door elk waterschap afzonderlijk hoe langer hoe minder worden opgelost. Slechts door samenwerking kon een duurzame oplossing gevonden worden. Drie problemen moesten worden opgelost: het uitmalen van het water enerzijds, ten tweede het blijven verzekeren van de waterkering en tot slot de organisatie van watertransport door het hele gebied. Het eerste probleem deed zich vrij spoedig na de volledige bepoldering voor en werd doorgaans met akkoorden tussen slechts twee besturen verholpen.²⁰ Vanuit de relatieve eenvoud kon het bemalingsprobleem doeltreffend worden opgelost en voorkwamen de afzonderlijke bemalingsakkoorden langdurige problemen in de polders. De bestuurlijke verhoudingen in en tussen polders wijzigden door de akkoorden echter niet. Elke polder behield zijn eigen bestuur, maar de polder waarvan de bemaling werd overgenomen, betaalde jaarlijks een vast bedrag aan de polder die het water uitmaalde. Steeds weer handelden de polderbesturen de zaken af, maar het is zeer waarschijnlijk dat daarbij wel rekening werd gehouden met de mening van de ingelanden. Toen Esselijkerwoude en Ter Aar voorstelden de Herenwegse Polder met de Heuvelpolder te combineren en het geheel met een nieuwe achtkante molen aan de Heimanswetering te laten bemalen, gingen de ingelanden van de Heuvelpolder hier niet mee akkoord. Ze wilden zelfstandig blijven²¹ wat tot 1678 ook gebeurde.²²

Het probleem van de waterkering kwam pas tegen het einde van de zeventiende eeuw op, maar noopte tot veel intensievere contacten tussen alle polders in het hele gebied. De grootschaligheid en complexiteit ervan verhinderden dat ondanks serieuze inspanningen resultaten werden geboekt. Een eerste initiatief dat in de richting ging van een integratie van de waterkering, ging uit van de Oudshoornse ambachtsheer die rond 1650 het voorstel deed om de hoogte, de breedte en de loop van polderkaden door een ordonnantie onder dat ambacht vast te leggen,²³ maar dit was een eenmalig initiatief. Pas tegen het einde van de zeventiende eeuw begonnen de problemen echt dramatische proporties aan te nemen en werden opnieuw initiatieven genomen, dit keer vanuit de polderbesturen zelf. De omliggende polders sprongen de Herenwegse Polder in 1702 financieel en organisatorisch bij en kort daarop begonnen besprekingen met het doel een integratie van de kaden te realiseren.

¹⁸ AHOG, nr. 29, acte nr. 36, 28 september 1656; OAR, nr. 231, fol. nrs. 174-176, vergunning 6 september 1664.

¹⁹ OAR, nr. 232, fol. nr. 124v-125v, vergunning 22 februari 1670.

²⁰ Zie Hoofdstuk III.

²¹ AHOG, nr. 29, akte nr. 38, 6 september 1651.

²² Zie Hoofdstuk III. Een formeel akkoord volgde kort daarop: OAR, nr. 234, fol. nr. 25, vergunning 27 januari 1680.

²³ APO, nr. 206, Voorstel van de Heer van Oudshoorn aan schout en molenmeesters van de Kleine Polder tot het op geregelde voet brengen van het onderhoud van de banwerken van de polder, circa 1650.

Van enige inmenging vanwege ambachtsheren of ingelanden bij de conceptakkoorden uit 1703 en 1704 is niets overgeleverd, tenzij enkele bedenkingen van de ingelanden van de Grote Polder onder Oudshoorn of argumenten van *'die van Oudshoorn'* over het schouwen van de polders of het gebruik van sluisgelden.²⁴ Het lijkt er dus op dat molenmeesters en schouten het voortouw namen of in hun werkzaamheden van bovenaf en onderop de stilzwijgende goedkeuring kregen. In tegenstelling tot de bemalingsovereenkomsten echter, waarbij de gelijkheid onder en de autonomie van de afzonderlijke waterschappen bleef bestaan, trachtte men in de akkoorden verder te gaan. Onder meer is met het idee gespeeld de schouwbevoegdheid van de afzonderlijke polderbesturen over alle buitenkaden van de betrokken polders te laten gelden. In het uiteindelijke akkoord van 1704 werd die bepaling toch niet opgenomen, waarschijnlijk onder druk van *'die van Oudshoorn'* die zich daartegen hadden verzet. Zij haalden overigens hun slag thuis want ze verlangden wel dat alle polders die meebetaalden aan het herstel van de kade van de Herenwegse Polder daar ook mochten schouwen. Behalve dat het akkoord uit 1704 de doodsteek was voor een gestandaardiseerde kadebouw, betekende het ook dat de betrokken polderbesturen een duurzame en voor het hele gebied geldende samenwerking niet hadden kunnen (of willen) realiseren. Integendeel, de Herenwegse Polder werd quasi onder curatele gesteld: de anderen verkregen de bevoegdheid om jaarlijks de kaden en dammen van de Herenwegse Polder op te meten en eventuele gebreken te melden. Bovendien hadden zowel de Vroonlandse Polder als Kalkovense Polder zich uit het project teruggetrokken. Het ligt voor de hand dat behalve de wens zelfstandig te blijven ook de hogere eisen die in Oudshoorn gesteld werden de onderhandelingen fnuikten. Zo wilden de Oudshoornse partijen een hogere kade en de bepaling dat elk polderbestuur overal kon gaan schouwen, aanvaardden ze niet. Ook de inmenging van de Oudshoorners met betrekking tot de sluisgelden van de Herenwegse Polder en de Heuvelpolder werd door de anderen weinig gesmaakt omdat dat eigenlijk niet hun zaak was.²⁵ Pas de oprichting van de Vierambachtspolder maakte het gemeenschappelijke project mogelijk, hoewel ook toen de drang naar zelfstandigheid een van de grotere knelpunten bleek te zijn.²⁶

Tot slot het derde probleem: de organisatie van vrachttransport tussen de verschillende polders. Reeds van bij de stichting van de Herenwegse Polder werd de zaak aan de orde gesteld en waren maatregelen overeengekomen. Die hielden in dat uit de Oudshoornse polders goederen over de Hondskoperdijk in schuiten op de Duikerwetering geladen mochten worden. In die wetering zou een verlaat naar de Woudwetering toe gelegd worden dat even groot werd als het verlaat aan de Leidse Vaart. Het transport uit de Oudshoornse polders was toen dus nog op het westen georiënteerd, naar de Heimanswetering toe.²⁷ Maar met de bouw van het Grote Verlaat (eveneens) aan de Leidse Vaart, kwam hierin verandering. Het verlaat had zijn naam niet gestolen en veel schippers uit de Oudshoornse polders trachtten door dat verlaat te varen in plaats van de oude route langs de Duikerwetering te volgen. De Herenwegse Polder ondervond van de verlegging van de

²⁴ AHP, nr. 1934, 'Wij hier ondergeteijkent', december 1702; 'Memorie van't gene dat die van Oudshoorn tegen het contract hebben' (ongedateerd).

²⁵ AHP, nr. 1934: 'Alsoo de respectieve schouten en molems', 4 oktober 1704; maar vooral de 'Memorie van't gene dat die van Oudshoorn tegen het contract hebben' (ongedateerd).

²⁶ Zeischka, 'Besluitvorming'.

²⁷ AHOG, nr. 29, akte nr. 38, 6 september 1651.

transportroute naar het noorden erg veel hinder. Niet alleen betaalden veel (Oudshoornse) gebruikers niet mee aan het onderhoud, door het vele schutten liet het Grote Verlaat ook drie keer meer water de polder in dan gewone verlaten. De polder en verschillende Oudshoornse veenlieden konden opnieuw een akkoord vinden en voor elk Oudshoornse schip dat door het verlaat zou varen, mocht de Herenwegse Polder een vast bedrag aanrekenen.²⁸

Tien jaar later bleek de Herenwegse Polder niet meer in het onderhoud van het Grote Verlaat te kunnen voorzien, maar dat was ondertussen wel van vitaal belang geworden voor het turftransport uit alle aangrenzende polders. Zij verzochten de Herenwegse Polder dan ook om het verlaat toch maar te vernieuwen en de Oudshoornse veenlieden engageerden zich om de eerder overeengekomen tarieven te blijven betalen en zelfs om achterstallige gelden te vergoeden.²⁹ Maar ook dat hielp niet, integendeel, de toestand van het verlaat ging er verder op achteruit. Opnieuw werd met de veenlieden een overeenkomst afgesloten. Met twee bijdragen van respectievelijk 825 en 650 gulden moest de vernieuwing ervan mogelijk worden gemaakt terwijl in ruil sommigen ook de eerstvolgende drie jaren geen sluisgelden meer zouden moeten betalen.³⁰ Ook het verlaat in de Duikerwetering was er beroerd aan toe en het afdammen ervan, omdat bij hoog buitenwater het verlaat het zou kunnen begeven, leidde opnieuw tot een akkoord tussen de veenlieden en de Herenwegse Polder zodat de transportmogelijkheden gegarandeerd bleven.³¹ Bij al die overeenkomsten werden ook de maten van de verlaten vastgelegd. Behalve de gelijkenis tussen verlaten van de Vroonlandse Polder en de Herenwegse Polder,³² zou ook de grootte van het verlaat van de Vierambachtspolder de uitkomst van een onderhandelingsproces zijn. De heemraden uit Ter Aar wilden een grotere sluis zodat hun turfschippers er door konden varen terwijl de rest van het polderbestuur de sluis niet groter wilde maken dan de Goudse sluis. Het octrooi had in dat laatste voorzien, maar dat zou een kleinere sluis impliceren.³³

De bestuurlijke ontwikkelingen uit de tweede helft van de zeventiende en uit de vroege achttiende eeuw laten duidelijk zien dat de agenda beheerst werd door grootschalige problemen die de individuele polder overstegen. Weinig verwonderlijk waren vooral de waterhuishouding en de transportproblemen de meest bediscussieerde onderwerpen. Immers, op die terreinen waren de polders erg van elkaar afhankelijk geworden: een consensus was in feite de enige mogelijke oplossing om de levensvatbaarheid van de regio te blijven verzekeren. Ook de akkoorden rond de turfschipperij waren in ieders belang, aangezien in die periode de turfwinning er de belangrijkste economische activiteit was geworden. Die belangen wogen dus door, niet alleen op de transportroutes zelf, maar ook op

²⁸ OAR, nr. 235, fol. nrs. 153-155, vergunning 2 juli 1685. Het bedrag was vastgesteld op 8 stuivers 8 penningen.

²⁹ AHP, nr. 1912, 'Alzoo het verlaat van de heerwegsche polder', 30 april 1695; OAR, nr. 239, fol. nrs. 50-52v, vergunning 26 juni 1700.

³⁰ OAR, nr. 243, fol. nrs. 165v-169v, vergunning 16 mei 1722.

³¹ OAR, nr. 241, fol. nrs. 236-238v, vergunning 15 april 1713.

³² Zie Hoofdstuk III.

³³ OAR, nr. 30, fol. nrs. 108v-110, resolutie dijkgraaf en hoogheemraden 21 maart 1739 en aldaar, fol. nrs. 126-131, resolutie 31 juli 1739. Hoewel Rijnland de mening was toegedaan dat het octrooi boven het project of reglement stond, was men er op het Gemeenlandshuis toch van overtuigd dat het verlaat niet verkleind hoefde te worden omdat grote schepen op doorgaand verkeer (de gecostumeerde binnenvaart) toch op de Goudse Sluis stootten en het verlaat dus eigenlijk enkel in lokale noden kon voorzien. Wanneer echter steden zich benadeeld voelden, diende Ter Aar het verlaat alsnog te vernauwen.

het vlak van de specifieke vormgeving van verlaten die het resultaat waren van overeenkomsten tussen polderbesturen en externe belangengroepen.

1730-1756: oprichting en consolidatie van het polderbestuur

Toen de tijd voor een droogmaking rijp was, bestond tussen de ambachten een decennialange overlegtraditie. Waarschijnlijk speelden reserves tegen het project meer op onder ingelanden en minder onder polderbestuurders; gelijkaardige verschillen tussen ingelanden en bestuurders bleken al eerder bij de bemaling van de Heuvelpolder. De besluitvorming rond de droogmaking is echter beter gedocumenteerd.³⁴ De bestuurlijke verhoudingen die zich in de periode tussen 1730 (het jaar waarin de besprekingen startten) en 1756 (als het einde van de bestuurlijke consolidatie) manifesteerden, lagen in de lijn van de ontwikkelingen zoals die vanaf de vroege achttiende eeuw opgang maakten. De eerste stap naar de Vierambachtspolder hield in dat onderlinge overeenstemming over de vraag hoe het project vorm zou worden gegeven, bereikt moest worden. Die aanloop vond plaats in de jaren 1730-1732. Hierbij speelden lokale ambachtsbestuurders (schouten en secretarissen) onmiskenbaar de eerste viool. Op hun afzonderlijke vergaderingen waar hooguit ook ambachtsheren bij aanwezig waren, werden de discussies gevoerd, de belangrijkste vragen opgelost en de beslissingen genomen. Aangezien schouten en secretarissen ook in polderbesturen zetelden, hoeft het op zich niet te verbazen dat deze colleges als dusdanig niet geconsulteerd werden. Overleg met de poldermeesters kwam niet voor en ook de ingelanden werden niet structureel in het overleg betrokken of als serieuze gesprekspartner beschouwd. Zo deden zich in de Kalkovense Polder rond enkele financiële en bestuurlijke aangelegenheden (onder meer de aanstelling van heemraden) problemen voor en weigerden ingelanden hun goedkeuring te geven. Hun fiat werd dus wel op prijs gesteld, maar uit het feit dat ze voorgelegde documenten niet wilden ondertekenen, blijkt dat ze niet erg veel in de besluitvorming betrokken waren: óf ze konden zich in het resultaat niet vinden, óf ze protesteerden tegen de opgedrongen beslissing. Ambachtsheren kwamen wel meer aan bod al speelden ze een passieve rol, trachtten ze tegenstanders te overtuigen of bemiddelden ze wanneer er tussen de ambachtsbestuurders onderling onenigheid rees. Dat was ook de rol die Rijnland speelde door op het Gemeenlandshuis enkele vergaderingen te beleggen waar behalve het oplossen van enkele knelpunten ook tegenstanders hun twijfels en argumenten konden uiten. Hier werden de ingelanden wel gehoord. Alles bij elkaar werd hen dus weinig ruimte gelaten en enkel op momenten dat het nodig was ze te overtuigen of wanneer ze fundamentele bezwaren hadden die een goede gang van zaken in de weg konden staan, kwamen ze in de discussies voor.

Eind 1731 was een consensus tussen alle partijen bereikt en had het project een definitieve vorm aangenomen. Daarop werd een octrooiaanvraag ingediend bij de Staten die zoals de normale procedure vereiste, Rijnland om advies vroegen. Dit zou ruim twee jaar duren en nog eens twee jaar later bekwamen de aanvragers hun octrooi. Al snel werd op basis van de in 1731 bereikte consensus een 'Reglement' uitgeschreven. De wijzigingen die Rijnland in verband met de gevolgde procedure had aangebracht, kwamen zonder aanpassing in dit

³⁴ Dit werd reeds uitputtend behandeld in: Zeischka, 'Besluitvorming'.

Reglement terecht. De veranderingen waren voornamelijk technisch, juridisch en financieel van aard: bijvoorbeeld de bepaling dat elke wijziging aan de ringdijk Rijnlands goedkeuring zou moeten hebben, een regeling die in 1790 tot een heftig conflict tussen beiden zou leiden.

Met de droogmaking kwam één polder tot stand en moesten de verschillende ambachten in de schoot van een enkel bestuurscollege samenwerken. Dit nieuwe bestuur bestond uit de dijkgraaf, zes heemraden en een secretaris. Het dijkgraafschap kwam aan de schouten toe. De eerste vijf jaar trad de schout van Esselijkerwoude als dijkgraaf op, daarna die van Ter Aar voor vijf jaar, de volgende drie jaar was het de beurt aan de schout van Oudshoorn, waarna opnieuw Esselijkerwoude het dijkgraafschap mocht invullen, enzovoorts. De twee schouten die geen dijkgraaf waren, traden dan op als heemraad. De vier andere heemraden – twee uit Esselijkerwoude en telkens een uit Ter Aar en Oudshoorn – werden uit de ingelanden gekozen en benoemd door de respectieve ambachtsheren. Men kon als ingeland slechts heemraad worden indien men vijftien morgen land bezat. Ook deze heemraden bleven maar een beperkte duur in functie: elk vier jaar waarbij om de twee jaar de langstzittende Esselijkerwoudse heemraad verdween. De post van secretaris was verbonden aan het dijkgraafschap in die zin dat de secretaris van het ambacht dat de dijkgraaf leverde eveneens secretaris van de Vierambachtspolder was.³⁵ Hoewel het dus een Vierambachtspolder was, deelden de drie grote ambachten de lakens uit. Rijnsaterwoude was slechts voor 20 morgen (circa een procent van de totale oppervlakte) in de polder aanwezig; een verwaarloosbaar aandeel. Anderzijds had Esselijkerwoude conform zijn iets grotere aandeel in vergelijking met de rest wat meer invloed: hun dijkgraaf bleef een jaar langer aan en van de vier heemraden die door de ambachtsheren benoemd werden, waren er twee uit Esselijkerwoude afkomstig. Aan deze verhoudingen zou tot 1858 niets wijzigingen.³⁶

Wel deden zich kort na de droogmaking enkele problemen voor. Met het nieuwe reglement waren de ingelanden immers alweer buiten het bestuur gehouden. De enige mogelijkheid tot participatie was heemraad worden, maar dan nog was men afhankelijk van de goede wil van de ambachtshere of van zijn plaatsvervangende schout. In een zaak die bij Rijnland aanhangig gemaakt werd, klaagden de ingelanden over zeer laat openbaar gemaakte rekeningen en over het gebrek aan financiële duidelijkheid. Ze verkregen van het hoogheemraadschap enkele toezeggingen zoals het recht op inzage van de emolumenten van de bestuurders en een vaste dag waarop de rekeningen werden gesloten. Dijkgraaf en heemraden moesten voortaan ook belangrijke beleidspunten melden. Inspraak in het beleid van de polder verkregen ingelanden echter niet zodat ondanks tegenstand de ambachtsbestuurders hun macht over de polder wisten te consolideren.³⁷ Ook het eigengereide optreden van ambachtsheren en -bestuurders betreffende het einde van de Twaalfjarige Separatie stootte de ingelanden tegen de borst. De ambachtsbestuurders waren namelijk gewoon doorgeslagen met de separatie, al stond in de reglementen dat deze landen in 1753 onder het normale polderbestuur zouden komen te vallen. Ditmaal konden de ingelanden de ambachtsbestuurders met een uitspraak van Rijnland wel stoppen.³⁸

³⁵ AVAP, nr. 1669, 'Reglement tot het bedyken en droochmaken', 11 januari 1736, in het bijzonder de artikelen LXXX-LXXXI.

³⁶ In 1858 trad een nieuw reglement in werking: AVAP, nr. 1428, 'Bijzonder Reglement voor den Vierambachtspolder', 13 juli 1858.

³⁷ OAR, nr. 30, fol. nrs. 382v-383, resolutie 6 augustus 1742.

³⁸ OAR, nr. 540, fol. nr. 95 ev., uitspraak 19 juni 1751.

Samenvattend kan gesteld worden dat in de periode 1730-1756 de elite van de ambachten het heft in handen nam en de bestuurlijke verhoudingen zonder al te veel inmenging van anderen wist in te richten. De doorbraak van het grootgrondbezit dat de banden tussen economische en politieke elite in de ambachten voor een groot deel belichaamde, kon de dominantie van de relatief kleine groep beleidsmakers enkel in de hand werken.

Interne verhoudingen tot 1856

De bestuurlijke verhoudingen zoals die in de jaren 1750 vastgelegd waren, wijzigden zich in de volgende eeuw niet. Het polderbestuur functioneerde normaal en grote interne problemen deden zich niet voor.³⁹ Hoewel het polderbestuur nog steeds alles bepaalde en besliste, konden anderen toch op de besluitvorming wegen. Veelvuldige klachten van ingelanden gaven vaak aanleiding tot onderzoeken. Voor zover het zaken over molenaars en timmerlieden betreft, wordt daarvoor naar Hoofdstuk VII verwezen. Ook de problematiek van de ongelijke peilen en de drassigheid van bepaalde percelen die niet meer op de gewenste manier gebruikt konden worden, werd door de ingelanden bij het bestuur steeds aangeklaagd en zo op de agenda geplaatst. Daarbij kwamen zoals hoger vermeld ook tussen ingelanden tegenstellingen voor.⁴⁰ Kleinere zaken konden dus wel onderhands geregeld worden wat niet wegneemt dat het reglement ongewijzigd van kracht bleef en ingelanden doorgaans buiten de besluitvorming werden gehouden. Zo speelden aan het begin van de negentiende eeuw discussies rond het ontwerp van een nieuw wegdek op en hoewel ingelanden wel in de discussies konden participeren, beslisten ze uiteindelijk niet mee.⁴¹ Ook in verband met hoge kosten aan het onderhoud van molens konden ingelanden hun wens om materialen en zware werken uit te besteden, niet doordrukken omdat dat een exclusieve bevoegdheid bleef van het polderbestuur.⁴² Anderzijds kwam het wel eens voor dat binnen het polderbestuur het idee leefde de ingelanden niet te willen betrekken in de besluitvorming, maar dat dit uiteindelijk wel gebeurde. Dat viel bijvoorbeeld voor bij de vergoeding van personen die bij de aanleg van de inlaagdijk na de overstroming van 1788 land verloren hadden. In eerste instantie werden ze naar Rijnland doorverwezen en wilde men de kwestie regelen zonder tussenkomst van de ingelanden. Dat werd echter afgeslagen en het polderbestuur moest een plan van schikking opstellen waarna de ingelanden er zich over

³⁹ Slechts één incident rond een molenaar deed zich voor. Cornelis Hoogeveen, die in 1781 onder de termijn van een Woubrugse dijkgraaf tot molenaar op de Oudshoornse molengang was benoemd, was door het ambachtsbestuur van Oudshoorn de toegang tot zijn molen ontzegd. De strubbelingen losten zich vermoedelijk snel op; Hoogeveen kreeg permissie om uitzonderlijk niet op de molen te resideren maar in Woubrugge. AVAP, nr. 1402, fol. nrs. 137-138, notulen, 4 december 1781.

⁴⁰ Zie Hoofdstuk III.

⁴¹ AVAP, nr. 1403, fol. nr. 119v, notulen 23 april 1800. Met name ging de discussie over het eventuele verharderen van de Heerweg. Hoewel ingelanden in de discussies participeerden, werden ze door het polderbestuur uit de eigenlijke besluitvorming geweerd: *'het collegie [van dijkgraaf en heemraden] aan zig wel expresselijk reserveerden de directie en beheeringe van de wijze hoedanig die weg te verbeteren'*.

⁴² AVAP, nr. 1404, fol. nr. 68v, notulen 14 april 1829: *'waar op door 't collegie is geantwoord als vermeenende dat ingelanden daar omtrent niets hebben te zeggen, dat zeyl. wel hun bedenkingen kunnen opperen aan t bestuur'*

zouden uitspreken.⁴³ Anderzijds betrok het bestuur de ingelanden soms in zaken die het belangrijk genoeg achtte. De verkoop van de meermolen in 1757 geschiedde bijvoorbeeld pas na inspraak van hoofdingelanden⁴⁴ ook al had dit naar de letter van het octrooi niet moeten gebeuren. In hoeverre besluitvorming ook mondeling plaatsvond, kon op basis van notulen niet achterhaald worden.

De mate waarin ingelanden konden wegen op de besluitvorming is dus zeer moeilijk te meten. Veel hing af van de aard van het probleem dat blijkbaar de directe belangen van de ingelanden moest raken, de ernst en de hardnekkigheid van klachten of de bereidwilligheid van het polderbestuur. Het lijkt erop dat rond 1850 in het bestuur meer openheid bestond en ingelanden bij meer zaken betrokken werden. In 1848 was een nieuw ontwerpreglement opgesteld en vond het polderbestuur het raadzaam de ingelanden hierover te consulteren. Hetzelfde gebeurde met betrekking tot nieuwe reglementen voor arbeidslieden en het oprichten van een eigen brandverzekeringsfonds;⁴⁵ zaken die niet expliciet onder de bepalingen van de Rijnlandse keur uit 1725 vielen. Speelden ambachtsheren in de totstandkoming van de Vierambachtspolder een grotere rol dan ingelanden, nadien keerden de verhoudingen om en raakten ambachtsheren volledig op de achtergrond. Slechts een enkele keer nog nam een van hen deel aan de besluitvorming rond de invoering van stoombemaling.⁴⁶ Hoewel dus formeel niets aan de bestuurlijke verhoudingen veranderde, is in de loop van de vroege negentiende eeuw in de praktijk wat meer openheid opgetreden, terwijl in de achttiende eeuw het gesloten karakter van de initiële besluitvorming waarschijnlijk goed standhield.

Het conflict met Rijnland

Eerder is reeds gewezen op enkele bepalingen in het Reglement die tot een conflict leidden. Dat deed zich kort na de dijkbreuk en overstroming van 1788 voor. Rijnland en de Staten waren na die dijkdoorbraak reeds tussenbeide gekomen om de zaken ten goede te doen keren, maar institutionele aspecten kwamen daarbij niet aan bod.⁴⁷ Enkele jaren later leidden de problemen rond dijkverzakkingen tot zware ruzies.⁴⁸

Op 22 juni 1790 besteedde het polderbestuur werken uit om de dijk te verhogen en te verzwaren. De daaropvolgende ingrepen waren door de Rijnlandse landmeter Klaas Vis tijdens zijn inspecties aan het Haarlemmermeer opgemerkt en onmiddellijk had hij de werken laten stilleggen. Toch was het ergste kwaad geschied want enkele dagen later meldden ingelanden de bijzonder slechte staat waarin de dijk verkeerde aan Rijnland. Het kwam tot

⁴³ AVAP, nr. 1403, fol. nr. 46v, notulen 11 augustus 1795; Idem, fol. nr. 97v, notulen 27 februari 1797. De betreffende groep ingelanden had een tweekoppige commissie aangesteld die met het bestuur in onderhandeling trad.

⁴⁴ AVAP, nr. 1401, fol. nrs. 210-211, notulen 25 november 1757 en 17 december 1757.

⁴⁵ AVAP, nr. 1404, notulen 6 september 1848, 14 december 1848, 12 april 1849, 28 februari 1850, 11 april 1850 en 10 april 1851 (geen folionummers).

⁴⁶ AVAP, nr. 1723, Brief en memorie van A. Jongkindt Coninck, 10 februari 1859.

⁴⁷ Onder meer kwamen de Staten financieel tussen: zie Hoofdstuk VI.

⁴⁸ Alle stukken rond dit conflict zijn opgenomen in OAR, nr. 45, fol. nrs. 189v-224, 231-238 en 241-248, resolutiën 2 oktober 1790-20 november 1790.

een spoedvergadering van het polderbestuur op 27 september waarbij Vis in opdracht van Rijnland het ongenoegen en de verwondering van de hoogheemraden overmaakte en de bestekken kwam opvragen. Rijnland trok meteen de verdere afhandeling van de hele zaak naar zich toe door te stellen dat het bestuur niets meer mocht besteden zonder goedkeuring van Rijnland. De handelingen van Rijnland schoten het polderbestuur echter volledig in het verkeerde keelgat.⁴⁹ In een vurige missive aan Rijnland werd Vis ervan beschuldigd de dijkproblemen te hebben bewerkstelligd. Het bestuur voelde zich bovendien vernederd omdat het op geen enkele wijze zijn verhaal had mogen doen.

Twee dagen na de poldervergadering begonnen ook de Staten van Holland zich met de zaak te bemoeien. Ze hadden de situatie vernomen en zonden hun landmeter Klaas Goudriaan op inspectie. De Staten verzochten Rijnland hetzelfde te doen, waarop Vis met de zaak werd belast. Beide landmeters hadden binnen enkele dagen hun gezamenlijke rapport opgesteld en de in hun ogen benodigde herstellingswerken een aanvang laten nemen. Ook dat optreden was de polder te veel. Op een nieuwe ingelandenvergadering werd het idee geopperd om de Vierambachtspolder onder direct gezag van de Staten van Holland te brengen en aan Rijnland te vragen Vis niet meer in de polder in te zetten. Bovendien vroeg het polderbestuur aan andere, neutrale dijkmeesters, Blanken en Duyvis, een rapport over de dijk.⁵⁰ Het zag in dit nieuwe rapport zijn gelijk en waagde het op 10 november een rekest in te dienen om de resolutie van 1737 waarin Rijnland dijkvoorschriften had uitgevaardigd, te wijzigen. Hiermee bereikte de crisis een dieptepunt. Vis boog zich over het nieuwe rapport van de polder en Rijnland vaardigde nog een resolutie uit om het te laten uitvoeren, maar dat was al niet meer nodig aangezien het polderbestuur liet weten dat de werken conform het rapport van de dijkmeesters bijna voltooid waren en er geen nieuwe besteding hoefde plaats te vinden. Toch greep Rijnland nog in en bepaalde dat de Vierambachtspolder de adviezen en bestekken van de dijkmeesters mocht volgen als de inlaagdijk maar voldeed aan de afmetingen van 1737.⁵¹ De Rijnlandse resolutie bleef dus onverminderd gehandhaafd. Verder werd nog eens verordend dat de polder bestekken aan Rijnland moest overmaken zodat de dijkgraaf en de hoogheemraden er hun goedkeuring aan zouden kunnen verlenen.

Het polderbestuur voelde zich door de gang van zaken gepasseerd en in zijn autonomie tekortgedaan. De bijzonder scherpe toon van de verwijten doet vermoeden dat men zich ook vernederd voelde. Rijnland daarentegen trad autoritair en zonder voorafgaand overleg met het bestuur op en het feit dat de dijkgraaf van de Vierambachtspolder zelf zijn onkunde toegaf,⁵² kan dit alleen maar hebben versterkt. De bemoeienis van de Staten kwam niet zo fel en doortastend over, maar ook hun landmeter kon in de polder niet echt deugen. Beide instellingen trokken op het ogenblik dat het verkeerd dreigde te lopen het initiatief naar zich toe, volgens het polderbestuur zonder regels te respecteren. Het is echter zeer de vraag of dit wel zo was en of het lokale waterschap zelf wel de institutionele ruimte had om zo eigengereid op te treden. Het antwoord op die laatste vraag is negatief: Rijnland had immers in het Reglement duidelijk laten stellen dat wat de zwaarte van de dijk betrof, niets zonder

⁴⁹ De gemoederen liepen op die welbewuste vergadering van 27 september zo hoog op dat Vis tijdelijk uit de vergaderruimte werd gezet: OAR, nr. 45, fol. nr. 192.

⁵⁰ Hun memorie en plan van herstel bevatte enkel een bestek: OAR, nr. 45, fol. nr. 233-238.

⁵¹ AVAP, nr. 1691, Extract 4 december 1790, waarin Rijnland de polder toestaat om het gewijzigde bestek uit te voeren. OAR 45, fol. nr. 255v-256, 261ev resolutie dijkgraaf en hoogheemraden, 3 januari 1791.

⁵² OAR, nr. 45, fol. nr. 204.

instemming van het hoogheemraadschap kon gebeuren. Toch is het enigszins te begrijpen dat de Vierambachtspolder zich gepasseerd voelde. Het Reglement stelde dat de aanleg van de dijk onder goedkeuring van Rijnland moest gebeuren. Over verdere wijzigingen werd met geen woord gerept, al ging Rijnland ervan uit dat ook daarvoor de toestemming van het hoogheemraadschap vereist was.

Hoewel de bewuste passage over de goedkeuring van Rijnland inderdaad tot discussie of misinterpretatie aanleiding zou kunnen geven, speelde die discussie toch veel meer op de achtergrond en spitste het conflict zich toe op het optreden van Vis, die echter steeds op last van de hoogheemraden handelde. In hoeverre hún initiatieven in de polder op prijs gesteld werden, valt ook te bezien omdat in polderkringen toch op een bepaald moment geopperd werd om de Vierambachtspolder onder rechtstreeks gezag van de Staten – en dus niet langer dat van Rijnland – te brengen. De gebeurtenissen rond de dijk tonen met andere woorden goed aan hoe de oplossing van een technisch probleem afhing van een conflict dat op sommige momenten nog maar weinig met techniek te maken had. De discussies waren immers doorspekt met institutioneel getouwtrek en argumenten die soms sterk door hoogoplopende emoties waren gekleurd. Vooral het hoogheemraadschap achtte de zaak uitermate belangrijk en het stelde zich navenant op. Uiteindelijk werd een consensus gevonden waar alle partijen zich in konden vinden. Nadat deze incidenten afgesloten waren, normaliseerde de situatie snel, hoewel ook de Vierambachtspolder Rijnland in de onzekere machtsverhoudingen rond 1800 niet erkende en het bestuur de rekeningen niet naar Leiden opstuurde.⁵³

4. De Sloterbinnenpolder

Tot 1674

Tot het invoeren van polderreglementen blijven de verhoudingen waarbinnen het lokale waterbeheer in Sloten geregeld werd zeer duister. Een eenvormige gang van zaken betreffende polderstichtingen was rond het midden van de zestiende eeuw in elk geval niet aanwezig. Soms werd een vergunning aangevraagd door de schout van Sloten samen met enkele ingelanden; een andere keer betrof het de schout en enkelen die met volmacht van ingelanden handelden, waarmee vermoedelijk de zogenaamde sluismeesters bedoeld werden.⁵⁴ Die sluismeesters kunnen als equivalent van latere kaden-, polder- of molenmeesters beschouwd worden: uit de ingelanden gekozen functionarissen die met het toezicht op de sluisjes in de Spaarndammerdijk belast waren.⁵⁵ Opvallend is wel dat de inmenging vanwege de schout zich enkel voordeed bij het leggen van de sluisjes. Daar was dus wel een bestuurlijk kader aanwezig dat de lokale overheid en de belangen van ingelanden verenigde. Anders was dit bij polderstichtingen waar de schout geen enkele rol

⁵³ OAR, nr. 4151, rekeningen Vierambachtspolder, 1785-1818.

⁵⁴ OAR, nr. 216, fol. nr. 55 ev, vergunning 1 juni 1542 en fol. nr. 99 ev, vergunning 29 maart 1544.

⁵⁵ Idem, fol. nr. 41, vergunning 16 maart 1542.

speelde.⁵⁶ De sluismeesters namen soms wel samen met ingelanden het initiatief tot polderstichting.⁵⁷

De rol van de Slotense schout was in het begin erg beperkt. Met betrekking tot de nieuwe kade aan de Kostverlorenvaart in 1598 werd de vergunning door kadijkeesters en ingelanden aangevraagd, terwijl de schout het schouwrecht toekwam.⁵⁸ Het jaar daarvoor was de polder immers onder Rijnlands toezicht gekomen zodat ook het schouwen van dan af volgens de Rijnlandse tradities plaatsvond,⁵⁹ hoewel de praktijk misschien daarvoor ook al bestond. Nog in 1634, toen andermaal een nieuwe kade aangelegd werd, namen de kadijkeesters alle beslissingen in verband met het bepalen van de techniek: ze organiseerden de verstoeling of verhoefslaging, bepaalden de afmetingen van de kade en wezen aan waar duikers moesten komen. De bekading van enkele stukken land die toen in de polder getrokken werden, werden volgens aanduidingen van Rijnland opgemaakt.⁶⁰ Behalve het schouwrecht is er tot diep in de zeventiende eeuw geen aanwijzing dat de schout van Sloten ook deel uitmaakte van het polderbestuur. Bovendien blijkt uit andere bronnen dat de schout soms lange tijd niet schouwde, waaruit mag worden afgeleid dat hij niet erg betrokken was bij de lokale waterstaat.⁶¹ Het reglement van de Middelveldse Polder uit 1629 versterkt dit vermoeden omdat de bevoegdheden van de schout zich beperkten tot enkele financiële zaken zoals boetes en het drijven van de schouw, maar zich niet uitstrekten over technische aangelegenheden. Voor infrastructures als molens of grotere duikers kwam het de molenmeesters toe de ingelanden samen te roepen om vervolgens het advies van de meerderheid te volgen. De schout speelde bij die besluitvorming kennelijk geen enkele rol. Ook bij het sluiten van de rekening bleef de schout onvermeld.⁶² Alle gegevens wijzen er op dat poldermeesters de spil van de lokale waterschappen vormden. Wat als 'polderbestuur' benoemd werd, functioneerde in de praktijk dus niet als één bestuurslichaam met een homogeen takenpakket.

De positie van ingelanden is erg moeilijk in te schatten. In de zestiende eeuw speelden ze nog een vrij directe rol, aangezien sommigen (polder)vergunningen zelf aanvroegen. Hun rol bleef in de zeventiende eeuw nog steeds zichtbaar. Bij het herleggen van de kade van de Middelveldse Polder in 1629 werden ingelanden gehoord alvorens een beslissing werd genomen.⁶³ In het eerder aangehaalde reglement voor diezelfde polder was hun positie in de besluitvorming eveneens geëxpliciteerd; afwezige ingelanden konden nadien echter geen verhaal maken.⁶⁴ In verband met de combinatie van de Sloterbinnen- en Middelveldse Polders werden ingelanden van beide polders opgeroepen om te beraadslagen. Zelf namen ze

⁵⁶ Daarbij gaat het niet enkel om de kleine, private poldertjes (OAR, nr. 219, fol. nr. 192v, vergunning 8 mei 1570), maar ook om de grotere projecten zoals de Sloterbinnenpolder (OAR, nr. 219, fol. nr. 154-155, vergunning 8 mei 1569).

⁵⁷ OAR, nr. 219, fol. nr. 114, vergunning 20 september 1567.

⁵⁸ ASMP, nr. 17, 2 september 1598.

⁵⁹ OAR, nr. 7080, 'Vertoonen met behoorlijcke Reverentie', 6 juli 1656.

⁶⁰ ASMP, nr. 17, 7 juli 1634.

⁶¹ OAR, nr. 227, fol. nr. 136v ev, vergunning 2 januari 1649. De sloten in de Sloterbinnenpolder waren erg vervuild en overgroeid wat niet enkel geweten werd aan nalatigheid vanwege de ingelanden maar ook aan het feit dat de schout al lang niet meer geschouwd had.

⁶² OAR, nr. 225, fol. nr. 45 ev, vergunning 22 december 1629.

⁶³ Idem, fol. nr. 2v-4, vergunning 14 maart 1629.

⁶⁴ Idem, fol. nr. 45 ev, Reglement Middelveldse Polder, 22 december 1629.

niet deel aan de verdere afhandeling van de combinatie: daartoe kregen Johannes Hudde, burgemeester van Amsterdam, en de poldermeesters de bevoegdheid.⁶⁵ Bij de combinatie van beide polders blijken dus opnieuw poldermeesters en ingelanden de belangrijkste partijen te zijn geweest.

Hoewel de toenemende rol van Amsterdammers niet goed gedocumenteerd is, ligt het voor de hand ze rond het midden van de zeventiende eeuw te situeren. De heerlijkheid was al langer in het bezit van de stad, maar met de komst van het Burgerweeshuis namen de directe belangen enkel toe. Aan de oude verhoudingen die de 'gewone' ingeland nog enige ruimte gaven, kwam stilaan een einde ten voordele van Amsterdamse bestuurders. Een goede illustratie daarvan is te vinden rond het beheer van wegen. In 1662 was gebleken dat de wegen opnieuw niet in staat waren om het water van het Haarlemmermeer te keren en stond de polder gedurende tien weken onder water. De poldermeesters van de Sloterbinnenpolder verzochten de Staten van Holland daarop om de wegen zo dikwijls als men dat nodig achtte in aanwezigheid van de schout van Sloten te mogen schouwen. Dit besluit was genomen in overleg met de burgemeesters van Amsterdam die ambachtsheren van Sloten waren.⁶⁶ Wanneer daarop de Staten Rijnland om advies vroegen, gaf men in Leiden negatief advies. Het rekest was niet met eenparigheid genomen en overigens zonder medeweten van de meeste 'geïnteresseerden' (ingelanden); verder achtte men het strijdig met het polderreglement en zou een dergelijk octrooi tegen de gebruiken ingaan. De kosten zouden voor de ingelanden bovendien te hoog zijn en succes was allesbehalve zeker. Rijnland adviseerde daarom het verzoek af te slaan. Indien men in de polder eenparig tot het uitvoeren van bepaalde werken besliste, kon men zich immers nog steeds met de gangbare procedures tot Rijnland wenden.⁶⁷ Ingelanden werden dus zeker niet altijd gehoord of betrokken en vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw domineerden Amsterdamse regenten de besluitvorming.

1674-circa 1770

Bij de combinatie van beide polders in 1674 werd geen nieuw reglement van kracht. Wel blijkt het bestuur van de nieuwe polder, behalve de schout van Sloten, uit vijf poldermeesters te bestaan: één ervan was regent van het Burgerweeshuis, twee anderen waren inwoners van Amsterdam en de resterende twee poldermeesters waren Slotense grondeigenaren. Die verdeling, die reeds in 1662 in de Sloterbinnenpolder in gebruik was en door de Staten van Holland op advies van Rijnland bekrachtigd werd,⁶⁸ bleef ook later in voege; het akkoord tot combinatie van de beide polders in 1674 bracht daar dus geen verandering in.⁶⁹ Het feit dat er

⁶⁵ ASMP, nr. 18, 21 december 1673 en 19 februari 1674. Betreffende de waterstaatskundige betekenis van Hudde: zie Hoofdstuk VIII.

⁶⁶ OAR, nr. 7081, 'Aende Edele', 11 december 1662 (Rijnlandse kopie).

⁶⁷ Idem.

⁶⁸ OAR, nr. 7083, 'Extract uit het Register', 15 maart 1663.

⁶⁹ OAR, nr. 7081, 'Edele Groot' (1662). In principe stelde zich in 1674 ook geen probleem. Indien een van de poldermeesters ingeland was van de Middelveldse Polder, was aan de regelingen voldaan. Het poldermeesterschap bleek in de praktijk ook een permanente benoeming te zijn, tenzij men vrijwillig afstand deed of overleed. De vermelding in de rekeningen dat poldermeesters bedankt worden en tot slot

geen nieuw reglement tot stand kwam, is tekenend voor de evidentie waarmee de Amsterdamse regentenelite het polderbestuur naar zich toe had getrokken en er een onderonsje van maakte. Uit de steekproeven van poldermeesters bleek ook al dat van het gebruikelijke rotatiesysteem geen sprake was: het polderbestuur was het verlengstuk geworden van Amsterdamse stadsbestuurders, onder meer omdat de schout een belangrijker positie begon in te nemen. De vergaderingen van het polderbestuur vonden steeds plaats in het 'comptoir' van het Burgerweeshuis en doorgaans waren enkel schout en poldermeesters op de afspraak.⁷⁰ De polder werd bestuurd zoals het voorval uit 1662 doet vermoeden: op de vergaderingen namen poldermeesters de belangrijkste initiatieven, nu veelal samen met de schout die vanzelfsprekend ook vanwege het Amsterdamse stadsbestuur een oogje in het zeil hield.

In 1703 tastte het hoge water van het Haarlemmermeer de wegen opnieuw ernstig aan. Het initiatief om maatregelen te treffen, kwam van de officier van Sloten en een schepen van het Gerecht van Sloten, Osdorp en Vrije Geer die contact opnamen met het polderbestuur om te discussiëren hoe herstellingen konden plaatsvinden. Kort daarop belegden de poldermeesters van de betreffende polders in samenspraak met schout en schepenen van Sloten een algemene ingelandenvergadering.⁷¹ Ook op andere vlakken blijkt duidelijk dat er meer eenheid in het bestuur kwam en dat de macht ervan door de ingelanden niet beperkt werd. Zeventiende-eeuwse bestekken waren steeds door poldermeesters aanbesteed terwijl in de achttiende eeuw ook de schout onder de besteders vermeld werd.⁷² Personeelszaken zoals de aanstelling van penningmeesters of van zeilmakers waren eveneens de zaak van schout en poldermeesters geworden. Weinig verrassend was de aanstelling van een nieuwe poldermeester een volledig interne aangelegenheid van het bestuur, zonder dat daarbij van hoger- of lagerhand werd ingegrepen. Jan Trip bijvoorbeeld werd in 1722 door huwelijk poldermeester,⁷³ alles behalve gekozen dus.

Ingelanden kwamen in de achttiende eeuw dus bijna niet voor, tenzij in een passieve rol wanneer het bestuur plannen voorlegde of wanneer ze klachten indienden, of het polderbestuur zelf over de ingelanden klaagde. De klachten van ingelanden betroffen doorgaans kleinere technische ingrepen zoals het verzoek om duikers in de Maljapenkade aan te leggen waardoor water in de polder geloosd zou kunnen worden of klachten rond het niet tijdig en onvoldoende bemalen.⁷⁴ Ook wanneer het tarief aan de overhaal volgens hen te hoog lag, lieten ze van zich horen, evenwel zonder veel resultaat. Het bestuur trad daarbij

---

'gecontinueerd' (zoals dit tussen 1674 en 1750 gebeurde) zou dus een louter formele aangelegenheid zijn geweest (OAR, nr. 7083, Stukken betreffende de geschillen over het bestuur, 'Wat is de reede...') (ongedateerde kladnotulen uit de periode 1785-1786), zie ook: OAR, nr. 7083, 'Aan Hun welEdelens', concept reglement, 16 december 1785).

⁷⁰ ASMP, nrs. 1 en 2, notulen van de vergaderingen van het polderbestuur, 1687-1833.

⁷¹ Idem, nr. 1, notulen december 1703.

⁷² ASMP, nr. 161, Bestek overtoom, 2 augustus 1649; Bestek overhaal aan de overtoom, zeventiende eeuw; nr. 162, bestek voor de molen; nr. 164, bestek kleine overhaal, 27 maart 1684; bestek overhaal aan de Overtoom, 10 maart 1684 en bestek overhaal aan de Overtoom, 2 september 1737.

⁷³ ASMP, nr. 1, notulen 22 december 1722, 20 april 1728 (aanstelling penningmeester door schout en poldermeesters), 18 april 1730 (aanstelling zeilmakers door schout en poldermeesters) en 2 september 1737 (verkiezing nieuwe poldermeester door schout en poldermeesters).

⁷⁴ Idem, notulen 15 januari 1704 en 9 januari 1764. In 1764 klaagden ingelanden ook over de slechte staat van de Osdorperweg.

waarschijnlijk nogal autoritair op aangezien nooit sprake was van algemene ingelandenvergaderingen om dergelijke kwesties te bediscussiëren,⁷⁵ iets wat in de eerste helft van de achttiende eeuw sporadisch wel nog voorkwam. Omgekeerd had het polderbestuur de handen vol met ontwikkelingen aan de Kostverlorenvaart waar men moeilijk greep op kreeg. Hier ontplooiden zich immers enkele randstedelijke activiteiten die een invloed hadden op de polder. Die ontwikkeling was reeds rond het midden van de zeventiende eeuw ingezet,⁷⁶ maar de gevolgen ervan werden in de achttiende eeuw pas echt voelbaar omdat de molens niet langer volledig vrij stonden om onbelemmerd wind te kunnen vangen. In de decennia na 1700 gaf de Sloterbinnenpolder zelf nog enkele vergunningen tot het verbouwen van huizen, waarbij soms bepaalde afmetingen werden voorgeschreven.⁷⁷ Vanaf de jaren zestig werd de bebouwing echter te dicht en te hoog en ondernam het polderbestuur acties. Het richtte zich tot Rijnland om de trend te kunnen stoppen of zo goed en zo kwaad het ging te kanaliseren, waarbij het hoogheemraadschap verzocht werd om het bestuur de bevoegdheid te verlenen bebouwing in de nabijheid van molens te verbieden.⁷⁸ Een dergelijke machtiging is er niet gekomen.⁷⁹ Beschouwt men de periode tot 1770, dan kan men stellen dat ingelanden in het polderbestuur óf een passieve rol óf de rol van pressiegroep vervulden. Bovendien komen daarbij enkel ingelanden in beeld die zich met activiteiten inlieten die verband hielden met de Amsterdamse stadsrand. Het gros van de ingelanden bleef onopgemerkt.

1770-1836: ononderbroken bestuurlijke wijzigingen

Vanaf circa 1770 trad een periode van langdurige hervormingen en wijzigingen in waarvan het uiteindelijke resultaat een harmonisering en in mindere mate ook centralisering van de besluitvorming zou zijn en waarbij het belang van ambachtsbestuurders in waterstaatsaangelegenheden toe zou nemen. Aan de basis van dit transformatieproces lagen de onduidelijke bestuursverhoudingen die voor steeds meer problemen begonnen te zorgen, niet verwonderlijk aangezien er geen polderreglement was. Toen in 1778 een poldermeester

⁷⁵ Idem, notulen 5 april 1763. Diverse warmoezeniers en ingelanden van de polder klaagden over de kosten aan de overhaal aan de Drie Baarsjes en wensten een wijziging van het tarief. Als het tarief niet wijzigde, dan wensten ze de aanstelling van twee trekkers zoals dit eerder bij de overhaal aan de Overtoom was gebeurd.

⁷⁶ ASMP, nr. 17, 4 februari 1649. Er waren getimmeren, er werden bomen geplant en schuttingen en hekken gemaakt binnen vijftig roeden van de windmolens, waardoor deze niet voldoende wind vingen. Rijnland werd gevraagd een verbod op deze praktijken te willen uitvaardigen en het bestuur te machtigen de bouwsels te mogen afbreken. In 1686 werd een volmolen opgedragen het vuil water in een eigen sloot te werpen en zo uit de polder te lozen (Idem, 6 april 1686).

⁷⁷ ASMP, nr. 1, 26 maart 1716 (vergunning tot het verhogen van een huis), 6 september 1717 (vergunning in verband met bouwwerken) en 6 maart 1731 (vergunning aan Pieter de Lange om zijn 'Belvedere' in zijn tuin naast de werf aan de Drie Baarsjes te verhogen tot 14 voet houtmaat).

⁷⁸ Idem, notulen november 1765 en 14 december 1765. Zie ook: ASMP, nr. 19, 16 februari 1765, waarin de polder Rijnland verzocht om een '*ampliatie*' van de keur op timmeren en bouwen omdat de ingelanden te dicht en te hoog bouwden in de buurt van de molens.

⁷⁹ Rijnland zelf gaf ook vergunningen uit voor het bouwen: OAR, nr. 545, fol. nr. 134, vergunning 1 oktober 1648; nr. 255, fol. nr. 251v, vergunning 13 april 1765; nr. 258, fol. nr. 28 november 1774. De Rijnlandse regelgeving in deze betrof de eerder genoemde keur op schouwbare kaden.

afttrad, rees in het polderbestuur de vraag hoe de verkiezingsprocedure liep. Mochten overige poldermeesters de vergadering beleggen of was de aanwezigheid van de schout daartoe noodzakelijk? Of kwam het beleggen van een vergadering de schout toe? En had de schout dan ook stemrecht of diende *'hij alleen als figurant ... [te] werden geconsidereerd'*? Enige persoonlijke aangelegenheden waren aan de onzekerheden niet vreemd, maar de secretaris gaf grif toe te weinig met de Rijnlandse regelgeving bekend te zijn en vroeg de Rijnlandse opziener om raad, omdat deze door jarenlange ervaring in staat zou zijn om *'een veylige weg door deeze dwaalstroom aan te wijzen'*.⁸⁰ Dezelfde kwestie leidde een tiental jaar later tot een polderreglement nadat onduidelijkheid rond de benoeming van poldermeesters die eigenlijk door ingelanden verkozen moesten worden, maar in de praktijk een levenslange post geworden was, geleid had tot een bitter conflict tussen ingelanden en polderbestuur. Bovendien heerste onder de ingelanden veel wantrouwen tegen twee poldermeesters die zich aan overmatig absenteïsme en wanpraktijken zouden hebben bezondigd. In 1785 diende het polderbestuur bij het hoogheemraadschap een conceptreglement in om *'van alle chicaneuse reflexien ten opzichte van derselver Directie bevrijd te zijn'*;⁸¹ opnieuw speelde Rijnland een bemiddelende rol in het dispuut en werden de Rijnlandse voorstellen in het reglement opgenomen.⁸²

Ook in verband met andere aangelegenheden heerste in de polder veel onduidelijkheid. De problemen hingen vermoedelijk samen met de troebelen in het waterstaatsbestel na 1795. Allereerst waren er onduidelijkheden over de rechtspositie van de polder ten opzichte van andere waterschappen. Zo wist het polderbestuur niet wat met de rekening van 1796 aan te vangen en of de molengelden geïnd mochten worden. Johannes Lette, poldermeester vanwege het weeshuis, richtte zich daarom tot C. Brunings, destijds opziener in Zwanenburg, met het verzoek om raad,⁸³ maar die gaf toe eveneens onzeker te zijn, waarop hij adviseerde te wachten met het inleveren van de rekening tot een nadere beslissing was gevallen en Rijnland het polderbestuur zou hebben aangeschreven. Met betrekking tot de molengelden deelde Brunings mee dat ze geïnd konden worden aangezien de consenten daartoe niet herzien waren. Tot slot rezen er ook problemen over de vergoedingen voor bemaling van de Sloterdijkermeer door de Sloterbinnenpolder. In 1797 was opnieuw niet betaald. Voorheen werden daarop de zeilen van de molens van de Sloterdijkermeer weggehaald, maar het probleem dat zich stelde was dat men in de Sloterbinnenpolder niet wist wie wie moest vervolgen. Kon de Sloterbinnenpolder de dijkgraaf en heemraden van de Sloterdijkermeer aansprakelijk stellen of waren het juist zij die de ingelanden tot betaling dienden te dwingen? Opnieuw werd Brunings aangeschreven in de hoop er een oplossing voor te vinden.⁸⁴

De ontwikkelingen rond 1795 vonden in de polder een duidelijke weerklank,⁸⁵ in tegenstelling tot de andere casussen. Het revolutionaire vuur deed het wantrouwen rond

⁸⁰ ASMP, nr. 121, Brief van Joannes Lette aan een onbekende geadresseerde, 1 juni 1778. Alle voorzichtigheid was geboden omdat schout Alstorpius door zijn *'driftig humeursgestel [...] herhaalde verwarringen en gedurige broulleries veroorzaakt'*, inzonderheid tegen de brieveschrijver, secretaris Lette.

⁸¹ OAR, nr. 7083, 'Aan Hun welEdelens' (concept reglement), 16 december 1785.

⁸² Idem, Brief van Johan Gael aan een onbekende geadresseerde, 24 juli 1785.

⁸³ ASMP, nr. 121, brief van Lette aan Brunings, 29 juni 1796.

⁸⁴ Idem, correspondentie tussen Lette en Brunings, 6 september 1797.

⁸⁵ Gelijkaardige 'revoluties' deden zich ook elders voor, bijvoorbeeld in de Schermer. Aten, 'Petrus de Sonnaville', 3-5.

poldermeesters ondanks het reglement opnieuw oplaaien. Op 2 januari 1796 verscheen in de Amsterdamse en Haarlemse kranten een oproeping aan de ingelanden om nieuwe poldermeesters te verkiezen in het Rechthuis aan de Overtoom. De advertentie was een initiatief van enkele ingelanden die beweerden dat Rijnland van de actie op de hoogte was. Het polderbestuur wist niets van die bijeenkomst af en stuurde in overleg met enkele ingelanden een afgevaardigde naar de betreffende vergadering om poolshoogte te nemen. De samenkomst aan de Overtoom werd afgedaan als *'informeel, illegaal en zo wel tegens het reglement'* en bovendien strijdig met de decreten van de provisionele representanten van het Hollandse volk. Tegelijk schreef het Burgerweeshuis als grootste eigenaar ook het Amsterdamse 'Comité van Algemeen Welzijn' aan, om *'zodanige contra demarches in deeze te mogen doen'* en zo de stedelijke belangen te vrijwaren en de polder van slecht bestuur te sparen. Dit openlijke conflict met enerzijds een deel van de ingelanden, voornamelijk grootgrondeigenaren, dat aan de kant van het bestuur stond en anderzijds een groep 'kleine' ingelanden die openlijk 'rebeldeerde'⁸⁶ werd vrij snel opgelost. In maart 1796 werd beslist om de verkiezing van poldermeesters te houden zoals de Hollandse wetgever bepaald had en werden de ingelanden met gedrukte stembiljetten opgeroepen, wat kort daarop ook gebeurde.⁸⁷ Het decennium na 1800 kenmerkt zich meer door verfransing dan door verdere bestuurlijke wijzigingen.⁸⁸

Pas na 1815 werden opnieuw hervormingen doorgevoerd, al vond de dynamiek zijn oorzaak nu opnieuw in de lokale waterstaat zelf. In 1818 trachtte het polderbestuur het reglement uit 1786 te wijzigen door een extra schouw in te lassen. Hiertegen kwam verzet van 24 ingelanden, reden waarom Rijnland het rekest van het bestuur afwees.⁸⁹ Niettemin zetten de hervormingen zich verder door. In verband met de wegen onder Sloten was in 1817 een regeling in werking getreden waardoor het onderhoud van de Sloterslim-, Osdorperslim-, Osdorper- en Osdorperzijwegen onder één bestuursorgaan waren gebracht. Een college van burgemeester en kroosheemraden was nu verantwoordelijk voor het uitbesteden van wegonderhoud en het genereren van de benodigde middelen. Kort daarop namen ook twee verhoefslaagden zitting in dit college.⁹⁰ Een gelijkaardig proces van bestuurlijke reorganisatie deed zich ook voor met betrekking tot de polderbesturen: met één enkel reglement werd in 1836 het bestuur en beheer van alle Slotense polders vastgelegd. Daarbij werd de centralisatie echter niet zó sterk doorgedreven dat de verschillende polders gefusioneerd werden. Elke polder had nog steeds een eigen college, bestaande uit de burgemeester van Sloten en uit de ingelanden gekozen poldermeesters. Voor de Sloterbinnenpolder was vastgelegd dat van die

⁸⁶ ASMP, nr. 2, notulen 4 januari 1796 en 12 januari 1796 (notulen vergadering van ingelanden in het Rechthuis aan de Overtoom). 33 ingelanden of bezitters kozen partij voor het polderbestuur. Samen vertegenwoordigden ze 916 morgen land (oftewel gemiddeld 27,7 morgen per ingeland) terwijl 42 ingelanden de tegenpartij vormden. Zij bezaten samen slechts 393,9 morgen land (gemiddeld 9,3 morgen per ingeland).

⁸⁷ ASMP, nr. 2, notulen 4-5, 10 en 12 januari 1796 en 21 maart, 5 en 13 april 1796 (losse stukken rond verkiezing van poldermeesters).

⁸⁸ ASMP, nr. 121, Kopie extract maart 1812, 'L' Auditeur au conseil d'Etat, chargé per interim', waarin gesteld wordt dat maires in het waterschap dezelfde positie innemen als voormalige schouten. Ook in relatie met de hoogheemraadschappen wijzigde er niets. Dit nummer bevat eveneens een Franstalig polderreglement uit 1813.

⁸⁹ OAR, nr. 271, fol. nr. 101, vergunning 7 december 1818.

⁹⁰ Idem, fol. nrs. 89v-90v, vergunning 5 oktober 1818.

vijf poldermeesters er twee buiten de gemeente moesten wonen en dat een ervan het Amsterdamse Burgerweeshuis zou representeren. Zodoende was de discontinuïteit met het reglement van 1786 niet erg groot aangezien de samenstelling dus vrijwel exact dezelfde was als die uit de achttiende eeuw. Van elk college was ook de gemeentesecretaris lid. Tot slot kozen burgemeester en poldermeesters een penningmeester. Enkele praktische zaken daar gelaten, lag het belang van het nieuwe reglement in een uitgewerkte schouwregeling en een nauwkeuriger administratie en boeteregeling, bevoegdheden die vaak de Slotense bestuurders toekwamen en dus functionarissen betroffen die in alle polders actief waren. Er waren geen uitgebreide juridische procedures opgenomen die bestuurlijke aangelegenheden regelden. De besluitvorming rond techniek bleef zowel decentraal als het terrein van poldermeesters, op sloten en wegen na. Aan de positie van ingelanden werd nagenoeg geen aandacht besteed.⁹¹ Met het nieuwe reglement voor de polders onder Sloten uit 1836 werd een halve eeuw van onzekerheden en hervormingen afgesloten. In de daaropvolgende decennia tot 1856 dienden zich geen grote wijzigingen meer aan. In feite wijzigde aan de dagelijkse gang van zaken niet zo veel en bleef het bestuur in handen van poldermeesters. De positie van ingelanden bleef in de negentiende eeuw alvast erg onduidelijk. Enerzijds bleek het bevochten recht tot verkiezing van poldermeesters niet meer zo hoog in het vaandel te worden gedragen. Verschillende keren meldde zich immers niet één ingeland op het sluiten van de rekening, wanneer ook de poldermeesters verkozen werden.⁹² Anderzijds werd in bepaalde problemen wel nadrukkelijk naar de mening van ingelanden gevraagd.⁹³

De lange periode van hervormingen bestond uit twee fasen. In de eerste gaven erg politiek en sociaal gekleurde motieven aanleiding tot het doorbreken van vastgeroeste gewoontes van een klein bestuurlijk klikje. Na de Franse tijd vonden de bestuurlijke veranderingen hun oorsprong in de techniek zelf waarvan de onderhoudsorganisatie steeds meer in vraag gesteld werd, niet het minst door de overstromingen uit die tijd. De initiatieven overstegen het polderniveau en binnen het ambacht werden nu gelijke bestuurlijke maatregelen genomen.

5. De Lisserpoelpolder

Tot 1650

Met een reglement werd in 1624 het polderbestuur van de drooggemaakte Lisserpoel geïnstalleerd. Twee jaar eerder, bij de verkoop van de nog droog te vallen kavels, waren in de verkoopsvoorwaarden enkele verordeningen ter zake opgenomen. Het schouwen van de ringvaart zou worden uitgevoerd door de schouten van Lisse en Sassenheim, elk met twee kroosheemraden (een uit Lisse en een uit Sassenheim), aangevuld met twee kroosheemraden

⁹¹ OAR, nr. 274, fol. nrs. 160v-171, Reglement voor de Slotense binnenpolders, 3 september 1836.

⁹² ASMP, nr. 2, notulen 29 april 1783, 14 april 1795 en Idem, nr. 3, notulen 13 april 1852 en 19 april 1853.

⁹³ ASMP, nr. 121, Brief van Hanenberg aan de notaris van het Burgerweeshuis, 17 september 1808: op last van de stadsthesaurier van Amsterdam werd een vergadering belegd over de plaatsing van uitgebaggerde specie van de Kostverlorenvaart. Hanenberg meende dat de poldermeesters niet konden beslissen zonder de mening van de ingelanden te hebben gehoord, dus deze dienden ook opgeroepen te worden.

uit de Poelpolder zelf. De schouwen werden dus door drie partijen samen gedaan. Met die bepaling was een oplossing gekomen voor het conflict tussen de droogmakers en de ambachtsbesturen. Die laatste weigerden goedkeuring aan het project te geven alvorens enkele technische zaken waren opgelost. Vooral de ligging en de afmeting van de ringsloot en de vaarten naar Leiden en Haarlem waren discussiepunten omdat die van belang waren voor het scheepvaartverkeer van en naar Lisse. Door de droogmaking kwam dat verkeer in gevaar en volgens de ambachtsbestuurders stond te *'beduchten [...] datter veele en[de] menichfuldiche clachten van ingesetenen en ingelanden comen zullen, gelijk alrede beginnen te openbaren'*.⁹⁴ Ondanks de gemeenschappelijke schouw werd de scheepvaart op de nieuwe ringvaart gedurende de zeventiende en achttiende eeuw de inzet van een hevige strijd. De ambachten waren voor, de polder – gesteund door Rijnland – tegen. Of de gemeenschappelijke schouw in de praktijk ooit heeft plaatsgevonden, is twijfelachtig: nergens bleken indicaties hiervoor.⁹⁵

De kern van het polderbestuur bestond uit vijf heemraden of *'directeuren'*. De ingelanden konden hen in principe zelf kiezen. Uit de vijf heemraden konden twee kroosheemraden gecommiteerd worden die mede namens de andere heemraden het dagelijkse reilen en zeilen in de polder in goede banen leidden en bij het schouwen aanwezig waren. De heemraden werden aangevuld met drie molenmeesters of poldermeesters, door alle ingelanden gekozen uit de eigenaren *'ofte bruykers'*; deze functie stond dus in principe ook open voor pachters. Jaarlijks werd de langst in dienst zijnde poldermeester vervangen. Ingelanden hadden stemrecht; de Leidse kerken kregen al naargelang het aantal kavels dat ze behielden een tot vier stemmen. Particuliere investeerders hadden hoe dan ook maar een stem, *'behoudelic dat een ofte twee vande kerckmeesteren tot hooftofficiere[n] [heemraad] sullen worden gecooren'*. De kerken hadden dus een verzekerde plaats in het bestuur. Met de eigendomsrechten kregen de kopers van de kavels ook stemrecht in het bestuur van de nieuw te vormen polder.⁹⁶

Het reglement van 1624 werd al in 1650 vervangen, maar vergaande hervormingen werden niet doorgevoerd. De instelling van een penningmeester was de enige bestuurlijke vernieuwing. De nieuwe functionaris werd bij meerderheid van stemmen onder de grondeigenaren gekozen. Het bestuur voegde zich ook naar de nieuwe Rijnlandse keuren: voortaan leverde de Lisserpoelpolder de rekening in en de functie van polder- of molenmeester werd omschreven, hierbij rekening houdend met de keur uit 1639 die in regelgeving met betrekking tot het schouwen voorzag. Het nieuwe polderreglement bevatte dan ook nieuwe schouwbepalingen die in de lijn van de genoemde keur lagen.⁹⁷ In de voorafgaande besprekingen aan het nieuwe reglement was eveneens het kleine molentje aan het Hellegat ter sprake gekomen, maar na protest werden op dat punt uiteindelijk geen voorgaande bepalingen terugschroefd. Men trof ook geen nieuwe regelingen.⁹⁸

⁹⁴ OAR, nr. 3054, 'Eedele, Wijse, discrete zeer voorsienige heeren', 7 januari 1622.

⁹⁵ ALPP, nrs. 1-2, Registers van resoluties van ingelanden- en bestuursvergaderingen met daarin ook rekeningen over die jaren, 1646-1674; Idem, nrs. 79-84, rekeningen van de Lisserpoelpolder, 1622-1629 en OAR, nrs. 5735-5737, rekeningen Lisserpoel, 1654-1856.

⁹⁶ ALPP, nr. 10, Voorwaarden voor de verkoop van de vronwateren tussen Sassenheim en Lisse, 26 november 1622; Idem, nr. 17, Reglement voor de Lisserpoelpolder, 23 augustus 1624.

⁹⁷ ALPP, nr. 18, Reglement voor de Lisserpoelpolder, goedgekeurd door dijkgraaf en hoogheemraden van Rijnland en de kerkmeesters van de drie hoofdkerken van Leiden, 1 oktober 1650. Twee maal per jaar werd geschouwd.

⁹⁸ ALPP, nr. 19, brief van C. Lotens aan een onbekende geadresseerde, 13 juni 1650.

In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk is beschreven hoe Rijnland zich naar 1650 toe steeds meer boven ambachten en lokale waterschappen plaatste en een sterkere machtspositie verwierf. Met het zelfvertrouwen van het hoogheemraadschap was het in het midden van de zeventiende eeuw dan ook goed gesteld. Een aantasting van de rechten van het hoogheemraadschap bleef niet zonder gevolgen. In 1655 daagde de dijkgraaf van Rijnland de poldermeesters van de Lisserpoel voor de vierschaar omdat zij op *'haer eygen authoritheijt en sonder consent de costen gevallen inde jare 1653 over de morgentale vande voors[eide] polder ommege-slagen en inne gegaert hebben'*. Elke poldermeester kreeg hiervoor een boete van 25 gulden – uit eigen beurs te betalen, niet uit die van de polder. Verder werden zij ook ter verantwoording geroepen omdat de rekening van 1654 niet op de eerste mei 1655 binnen was bij de Rijnlandse secretaris; daarop had de omslag immers verleend kunnen worden.⁹⁹

In 1679 ontspoorde de verhouding met Rijnland helemaal naar aanleiding van problemen rond het morgengeld. Dit conflict bracht ook zaken aan het licht die de ware relatie tussen het polderbestuur en Rijnland in de zeventiende eeuw blootlegde. Nadat de belastingvrijstelling verlopen was, eiste Rijnland van de Poelpolder dat hij voortaan morgengeld zou betalen. Het bestuur weigerde dit aanvankelijk en bracht een document aan waaruit moest blijken dat men nog steeds vrijgesteld was. Het hoogheemraadschap vroeg daarop advies aan een Rijnlandse functionaris. Het is aannemelijk dat de ingelanden van de Lisserpoel geenszins Rijnlandse morgengelden wilden betalen nu ze in die jaren zelf door calamiteiten waren getroffen, maar het advies van de functionaris was zonder meer vernietigend voor het polderbestuur en stelde het hoogheemraadschap op de hoogte van enkele malafide praktijken. De Lisserpoel werd verweten eerder zowel de Staten als het hoogheemraadschap voorgelogen te hebben. De Staten was wijsgemaakt dat de herdijking na de overstroming van 1625 pas in 1635 afgerond was¹⁰⁰ en het hoogheemraadschap werd voorgehouden dat de herdijking slechts in 1650 voltooid raakte waardoor Rijnland dan ook meende dat de vrijdom van dan af zou gelden.¹⁰¹ Het polderbestuur was dan ook verbaasd dat Rijnland ondanks haar eigen verklaring uit 1650 dat de vrijdom tot 1680 liep, plots met de vraag naar morgengeld op de proppen kwam. Het gaf in 1679 te kennen dat men sinds zeven à acht jaar (circa 1672 dus) door Rijnland om morgengelden gevraagd werd, maar dat ze zich steeds konden behelpen met *'geallegerde octroijen, prolongatien en interpretatien'* en *'sedertien ongemolesteert sijn gebleven'*. In het advies dat de functionaris uiteindelijk naar Rijnland stuurde, floot hij de polder op alle fronten terug: het bestuur had de zaken opzettelijk verkeerd voorgesteld in de hoop profijt te kunnen trekken. De landen waren tegen alle leugens in reeds in 1626¹⁰² bewerkbaar en het

⁹⁹ ALPP, nr. 42, dagvaarding van de poldermeesters van de Lisserpoel voor de vierschaar van het Hoogheemraadschap, 6 juli 1655.

¹⁰⁰ Dit is ook gelukt. De Staten van Holland waren inderdaad van mening dat de droogmaking in 1635 was voltooid (en dus in dat jaar de vrijdommen waren begonnen). De Staten gaven dit middels een extract (ALPP, nr. 44, 3 maart 1651) te kennen.

¹⁰¹ Hetgeen ze ook aan de polder bevestigden, aldus het advies. ALPP, nr. 44, 'Op den tweeden October xvi^c Negen en 't seventigh': *als bij de heeren hooge heemraden verstaen zijnde dat met dien jaere [1650] haere dijkagie eerst voltrocken geweest, blijkende bij het appointement vande voorn hooge heemraden daer op becomen ende dat ten insighte vande excessive costen bij henluijden gedaen twelck haere dijkagie seer verachttert hadde.*

¹⁰² Zie Hoofdstuk IV.

argument dat specie voor het herstel van de dijk van verafgelegen plaatsen moest worden aangevoerd (waardoor aanzienlijke vertraging opgelopen zou zijn), klopte volgens de functionaris ook niet. Veeleer had het polderbestuur bij de dijk naar turf laten delven en zo de dijk nog zwakker gemaakt waardoor de werken bleven aanslepen. Verder had het bestuur de jaarlijkse omslagen voor het molengeld geheven zonder Rijnlandse toestemming en werd de rekening onder elkaar gedaan, zonder de Rijnlandse controle. Deze praktijken waren kort na de snelle herdijking in de jaren 1624 en 1625 begonnen en het bestuur had daarin met voorbedachten rade *'gecontinueert tot den jaere 1650 toe omdat sijluijden doen ter tijt wel merckten datse haer dessein niet langer met eenigh fatsoen en souden hebben kunnen bedecken, daerom so waren sij genootsaect haer aen uwe wel ed[ele] te adresseren om haere desselfs keuren te onderwerpen'*, reden waarom in dat jaar ook een nieuw polderreglement werd opgesteld.

Het polderbestuur had na de Rijnlandse goedkeuring van het nieuwe reglement een *'interpretatie'* verzocht of de hoogheemraden inderdaad van mening waren dat Rijnland 1650 als jaar van droogmaking verstond. Rijnland bevestigde dat, maar het was volgens de functionaris *'inden gesonden sin'* met betrekking tot het polderreglement en had geen betrekking op ingang van de vrijdommen. Het bestuur was dus volgens de anonieme adviseur van mening dat het niet langer clandestien voort kon en het besloot zich daarom te conformeren aan de bestaande regelgeving, wat aanleiding gaf tot het nieuwe reglement. Zonder twijfel snijdt het verhaal van deze adviseur hout. Andere bronnen bevestigen zijn verhaal. Er zijn pacht prijzen voorhanden van de kerkmeesters vanaf 1629 en uit alle andere bronnen blijkt evenzeer dat de polder normaal functioneerde. Ook het feit dat de rekeningen in Rijnlants archief pas vanaf 1654 lopen, spreekt (letterlijk) boekdelen. Ondanks alle frauduleuze praktijken kwam de polder er goed van af: Rijnland vorderde wel het morgengeld vanaf 1672, maar ondernam geen verdere stappen.

In feite heeft dit conflict weinig met de interne besluitvorming te maken; veeleer toont het aan hoe los de relaties tussen polders en Rijnland konden zijn of misschien nog meer welke coulante bestuurscultuur er heerste. Het is immers zeer moeilijk in te beelden dat in Leiden niet geweten zou zijn dat een tiental kilometer verderop een droogmakerij overstroomde en weer snel was hersteld, zeker omdat de Leidse factie er toch erg goed vertegenwoordigd was.

Conflicten met Lisse

De relatie met het ambacht was evenmin rimpelloos te noemen: de spanningen betroffen voornamelijk de van in het begin opspelende transportaangelegenheden en een bevoegdheidsconflict met betrekking tot belastingen. Zoals vermeld waren de eerste spanningen nog voor de eerste spadesteek opgedoken. Of er een compromis uit de bus kwam, is niet gekend, maar het conflict rond het scheepvaartverkeer onttaardde in de zeventiende eeuw volledig. De golfslag die de schepen veroorzaakten, berokkende volgens het polderbestuur veel schade aan de ringdijk. Vooral in de eerste helft van de zeventiende eeuw kwam het tot erg hevige botsingen tussen beide partijen met processen tot voor het Hof van Holland toe. Rijnland stond aan de kant van de polder en stond toe dat het bestuur zogenaamde watergalgen, lage balken over de vaart, liet plaatsen zodat scheepvaart onmogelijk werd. Steevast liet het ambacht ze weer wegnemen, een kat-en-muisspel dat lange

tijd aanhield.¹⁰³ Ook in verband met een eventuele bijdrage van de polder aan de bestrating van de Heerweg ontstonden scherpe discussies. Uiteindelijk bemiddelde Rijnland in de zaak en werd bedongen dat de Leidse kerken niet hoefden mee te betalen, terwijl de andere ingelanden van de polder eenmalig bijdroegen aan de aanleg en verder van onderhoudskosten gespaard bleven.¹⁰⁴ Pas in de negentiende eeuw normaliseerden de betrekkingen tussen polder en ambacht. Het conflict over scheepvaart op de ringsloot met het blijvende verwijt aan de Poel dat de bruggen te laag zijn en de sloot te smal, was in de negentiende eeuw zo goed als niet te bespeuren. Stelde het probleem zich toch opnieuw, dan werd het in der minne geregeld, terwijl voorheen het ambacht en het polderbestuur hevig procedeerden.¹⁰⁵

In tegenstelling tot 'gewone' polders bleven bij zeventiende-eeuwse droogmakerijen de administratieve contacten tussen polder- en ambachtsbesturen uiterst beperkt. Eerder werd gewezen op de schouw van de (ring)sloot die aan de beide besturen gezamenlijk werd toevertrouwd, maar waarvan niet kon worden aangetoond dat dit ook effectief gebeurd was. Het reglement van 1650 voorzag overigens helemaal niet in eender welke rol voor het ambacht. Met betrekking tot de afhandeling van enkele financiële aspecten bleef de samenwerking met het ambacht wel wat langer bewaard. De betaling van waterschapsbelastingen was in de Lisserpoel centraal geregeld: de gelden werden in de jaarlijkse omslag verrekend. Het morgengeld werd zoals gebruikelijk aan de Rijnlandse rentmeester overgemaakt, terwijl de verpondingen tot en met 1689 door het polderbestuur met het door de omslagen vergaarde geld aan het ambachtsbestuur betaald werden. Vanaf 1690 kwam hier verandering in. Het polderbestuur had een rekest ingediend met de vraag de omslagen zelf te mogen garen omdat dat veel onkosten aan gaarders bespaarde en bovendien werden schouten van de ambachten op deze wijze van vele zorgen bevrijd. Kort nadien stonden de Staten dat toe en verloor het ambachtsbestuur haar competentie. Verpondingen werden sindsdien volledig door de penningmeester van de polder geadmistreerd. Het was ook hij die van dan af de belastingen rechtstreeks en niet meer via het ambachtsbestuur overmaakte aan de betreffende overheidsinstanties, de gaarder en later het '*comptoir*' in Leiden.¹⁰⁶

Na de tumultueuze zeventiende eeuw deden zich geen institutionele wijzigingen meer voor. In 1731 verkochten de Leidse kerken al hun bezittingen in de Poelpolder waardoor ze ook niet langer in het bestuur ervan zetelden. Dat het wegebben van de grootste sociale verschillen ten gevolge van de komst van het rurale grootgrondbezit in de polder en daardoor de gemeenschappelijke bestuurders van polder en ambacht aan de betere verstandhouding tussen beide bijdroegen, spreekt voor zich. Negentiende-eeuwse veranderingen in het bestuur, meer bepaald de provinciale regelgeving en het nieuwe

¹⁰³ Zie bijvoorbeeld: ALPP, nr. 593, rekest aan Rijnland, juli 1734; rekest 30 april 1796.

¹⁰⁴ ALPP, nr. 630, 'Alsoo den schout en ambagtsbewrs van Lisse', 6 april 1726.

¹⁰⁵ ALPP, nr. 624, Akte 24 november 1804, conflict tussen de eigenaar van Wassergeest met bijbehorende zandwinning en de Lisserpoel. Verder is reeds in 1734 een plan naar voor gebracht voor de bestrating van de Heerweg. Ook hier was er weinig sprake van harmonie tussen polder en ambacht.

¹⁰⁶ ALPP, nr. 44, Rekest aan Rijnland met consent van Rijnland, 22 juli 1689: eerder was dit ook aan de Zoetermeerse Meerpolder toegestaan. Blijkens de rekening uit 1690 trad de nieuwe regeling in dat jaar in werking, hoewel enkel de verpondingen over de polderbezittingen genoteerd staan. Het morgengeld werd wel voor de hele polder opgenomen.

Rijnlandse reglement van 1857, zorgden niet voor aanpassingen in het polderreglement.¹⁰⁷ Ook in verband met de droogmaking van het Haarlemmermeer traden geen blijvende veranderingen op.

6. Polders op de Zuideest

Polderstichtingen

Zoals eerder aangetoond groeiden de polders op de Zuideest op een vrij ondoorzichtige manier, telkens weer een stukje land innemend, hier en daar met aanpassing van de bemaling. Dit proces was het duidelijkst te volgen in de Stevenshofjespolder. Het bestuur van de voorgangers van die polder lag lang bij de ingelanden zelf zonder dat daar ambachtsbestuurders bij betrokken waren. Uit de moeilijkheden rond de Rijnlandse keur op het poldertoezicht (1639) bleek dat ingelanden reserves hadden ten aanzien van inmenging van ambachtsbestuurders.¹⁰⁸ Pas in 1674 werden ambachtsbestuurders in het beheer van de Stevenshofjespolder betrokken. Dit was geen verrassing omdat de polder groter dan honderd morgen was geworden en dus ambachtsbestuurders wel betrokken moesten worden. Niettemin verliep die bestuurlijke vernieuwing 'van onderop': de ingelanden namen zelf het initiatief en schreven het reglement. Eerder had men wel een 'concept' gehad, maar de zaken werden niettemin 'veel maals met disordre' geregeld. Toen de polder opnieuw vergroot was en de bemaling drastisch aangepast werd, kwamen de ingelanden overeen een nieuw reglement uit te werken om het bestuur van de nieuwe polder soepel te laten verlopen. Zodra het reglement gereed was, legden ze het aan de beide ambachtsbesturen voor die dit aanvaardden, waarna het ook door Rijnland bekrachtigd werd. De ambachtsbestuurders hadden geen aandeel in het eigenlijke opstellen van het reglement.¹⁰⁹ Even verwarrend ging het er in de Gasthuispolder aan toe. In 1611 was al een reglement opgesteld en waarschijnlijk ook aan Rijnland voorgelegd, maar dat eerste reglement was verloren gegaan. In 1647 werd een nieuw concept opgesteld dat voor het merendeel met het vorige exemplaar overeenstemde, maar voor dat nieuwe reglement werd geen consent aangevraagd. Daartoe ging men slechts in 1661 over.¹¹⁰

Dergelijke 'polderconditiën' bevatten heel wat technische elementen en aangezien de ingelanden in de Stevenshofjespolder het reglement zelf opgesteld hadden, speelden zij er ook de voornaamste rol in het bepalen van de poldertechniek. In de eerste plaats legden ze het tracé van de kade vast. Ingelanden mochten de kade zelf aanleggen en mochten daarbij al naar gelang het hun uitkwam het tracé een beetje verleggen. Pas wanneer de kade definitief voltooid was, was die aan de schouw onderworpen. Ook hadden de ingelanden in het document vastgelegd waar een nieuw te bouwen wipmolen gezet zou worden en welke aanpassingen aan het stelsel van sloten en weteringen in de polder nodig waren. Bovendien

¹⁰⁷ ALPP, nr. 3, notulen 13 januari 1854. Men besloot geen veranderingen in het bijzonder reglement van de polder door te voeren. Het provinciaal reglement van Zuid-Holland werd toepasselijk bevonden.

¹⁰⁸ Van Tielhof en Van Dam, *Waterstaat in stedenland*, 196.

¹⁰⁹ ASTP, nr. 7, 'Consideratien', 1687.

¹¹⁰ ABGP, nr. 155, Reglement 5 november 1661.

bouwden de ingelanden een soort bestuurlijke overgangsfase in. Tot het sluiten van de eerste rekening werkten twee nieuw aangestelde molenmeesters (telkens een uit Voorschoten en een uit Wassenaar) samen met de molenmeesters van het oude Stevenspoortjespoldertje; overigens *'zoo veel doenlijk met communicatie van de groote ingelanden'*. Pas op de eerste rekening trad het reguliere polderbestuur in werking.¹¹¹ Voor de ingelanden was er van dan af geen enkele rol meer weggelegd. Zij hadden hun verantwoordelijkheden vrijwillig uit handen gegeven.

De Stevenshofjespolder nam een wat uitzonderlijke positie in want uit andere polderreglementen blijken er voor de ingelanden immers geen mogelijkheden om in de besluitvorming rond technische aspecten van de bepoldering te participeren, ook al mag aangenomen worden dat ze het reglement zelf opstelden.¹¹² De bestuurlijke verhoudingen lagen echter overal gelijk: het polderbestuur kwam volledig aan schouten en secretarissen toe, aangevuld met uit ingelanden verkozen molen- of poldermeesters. Die bestuursvorm bleef tot in de negentiende eeuw ongewijzigd bestaan. Niettemin zorgde ze vanaf 1663 voortdurend voor conflicten in polders die zich over twee ambachten uitstrekten. De problemen geven een goede kijk op de wijze waarop polders bestuurd werden en hoe de machtsverhoudingen lagen, niet alleen tussen de ambachten, maar ook in de polders zelf. Bovendien betroffen ze niet zelden techniekgerelateerde zaken. De conflicten deden zich vooral voor in de noordelijke polders van dit gebied, op de grens tussen Wassenaar en Voorschoten, en niet in de meer in het zuiden gelegen polders.

*Conflicten tussen Wassenaar en Voorschoten*¹¹³

De eerste problemen manifesteerden zich in 1663 in de Papenwegse Polder. Sinds de keur van 1651 was het bestuur volledig in handen van de Voorschotenaren zonder dat de Wassenaarse schout of secretaris ook maar kwam opdagen.¹¹⁴ Die desinteresse vanuit Wassenaar verdween spoedig en in 1663 richtte de Wassenaarse kant een rekest aan Rijnland waarin ze vroegen om elk tweede jaar de rekening in Wassenaar te sluiten. Eveneens zou het schouwen elk jaar aan het andere ambacht toekomen. Vanuit Voorschoten rees hiertegen verzet omdat het grootste deel van de polder, inclusief de poldermolen, onder Voorschoten viel en omdat de secretaris van Wassenaar niet in staat werd bevonden te schouwen. Ook het beurtsysteem werd als onheilspellend gezien: het ene ambacht zou immers niet weten wat in het vorige jaar voorgevallen was en wat het andere ambacht beslist had.¹¹⁵ In de Ommedijkse Polder worstelde men eveneens met de interpretatie van Rijnlands keur. Gezamenlijk met de Papenwegse Polder werd dit probleem aan het hoogheemraadschap voorgelegd, waarop men in Leiden de partijen wilde horen.¹¹⁶ Zoveel geduld had de Wassenaarse schout niet en

¹¹¹ ASTP, nr. 5, Reglement Stevenshofjespolder, 28 juni 1674.

¹¹² ADVP, nr. 184, Reglement Veenzijdse polder, 3 januari 1651.

¹¹³ Veel van die conflicten zijn ook terug te vinden in 't Hart, 'De polders rondom Voorschoten', maar daar zo goed als ongeannoteerd gebleven.

¹¹⁴ OAR, nr. 7918, Stukken van het geschil tussen de schouten van Voorschoten en Wassenaar, 'Ick onderges der vrije heerlickt van Voorschooten', 20 maart 1664.

¹¹⁵ Idem, 'Aende wel Ed: Heeren', rekest 6 maart 1663.

¹¹⁶ Idem, apostille van Hulshout, 3 maart 1663 op een rekest van 5 maart 1663.

spoedig dreef hij op eigen houtje de naschouw, ondanks het feit dat de Voorschotenaren door Rijnland bevestigd waren in hun eis dat de schout niet op de zaken vooruit mocht lopen en ongeoorloofd nieuwe praktijken zou mogen introduceren.¹¹⁷ Die had echter de intentie om de zaak bij het Hof van Holland aanhangig te maken.¹¹⁸ Zover is het waarschijnlijk niet gekomen want al snel werd een onderlinge overeenkomst bereikt. Het sluiten van de rekeningen en het uitbesteden van de polderwerken kwam van dan af twee jaar aan Voorschoten en het derde jaar aan Wassenaar. Ook boetes werden volgens die verhoudingen over beide ambachten verdeeld. Voorts schouwde elk ambacht voortaan op zijn eigen territorium. In de Ommedijkse Polder werd het beurtsysteem eveneens ingevoerd, maar dan in een tweejaarlijkse cyclus.¹¹⁹

Dertien jaar nadat het conflict in de Papenwegse Polder beëindigd was, barstte de bom in de Stevenshofjespolder. Het eigengereide optreden van de schout van Wassenaar was er de Voorschotenaren in het verkeerde keelgat geschoten. De schout liet tegen alle regels en gewoonten in de normale vergaderplaats aan de Rijndijk opgegeven en de rekening in Wassenaar opmaken, iets wat hij overigens ook van plan was met de Ommedijkse polderrekeningen. Bovendien had hij bij die gelegenheid de Voorschotense bestuursleden getreiterd door hen hun daggelden voor het schouwen te ontzeggen zodat ze hun verteringen zelf moesten betalen. Tot slot trachtte de schout ook andere smeden en molenmakers aan de polder te laten leveren, zonder dat hij daarbij hun bekwaamheid in acht had genomen.¹²⁰ De ingelanden en molenmeesters van de polder klaagden de situatie bij Rijnland aan en verlangden dat ze het innen van de omslagen en het uitbetalen van alle onkosten zélf mochten doen. Rijnland stemde daarin niet toe, maar bevestigde enkel de procedures zoals ze in het reglement van de polder waren vastgelegd.¹²¹

In het begin van de achttiende eeuw laaiden de conflicten tussen Wassenaar en Voorschoten opnieuw op. In 1715 werd de rekening gedaan door de Voorschotenaren, het jaar daarop zou dit aan de Wassenaarse schout toekomen. Maar doordat de *'tapnering'* aan de Rijndijk verdwenen was en het huis waar men vergaderde bovendien erg vervallen, hadden de Voorschotenaren het polderreglement overtreden door zonder Rijnlands consent ergens anders te vergaderen. Daarop diende de Wassenaarse partij bij Rijnland een rekest in om de vergaderingen in Wassenaar te mogen doen, met als reden dat het merendeel van de polder onder Wassenaar viel en dat twee derde van de ingelanden in dat ambacht woonde.¹²² In 1719 werden deze bestuurlijke problemen met een onderling, door Rijnland goedgekeurd akkoord beëindigd. Het volledige bestuur van de Stevenshofjespolder kwam aan Wassenaar toe, terwijl het omgekeerde gebeurde met de Ommedijkse Polder – die in dezelfde bestuurlijke situatie verkeerde. Die kwam vanaf dan geheel aan Voorschoten toe.¹²³

¹¹⁷ Idem, 'Aende wel Ed heeren', 8 maart 1664.

¹¹⁸ Idem, 'Verclare ic onderges schout van Wassenaar en Zuytwijck', 15 maart 1664.

¹¹⁹ APP, nr. 111, 'Verclaren wij onderges schout en secretaris', circa 1665.

¹²⁰ ASTP, nr. 7, 'Consideratien', 1687.

¹²¹ Idem, Rekest aan Rijnland, met apostille van Rijnland (8 februari 1687). Voor het rekest, zie ook: OAR, nr. 236, fol. nr. 77v-78.

¹²² OAR, nr. 8338, Verzoekschrift van ingelanden van de Stevenshofjespolder betreffende de plaats van de ingelandenvergadering, 1716.

¹²³ OAR, nr. 243, fol. nr. 5v-7, rekest schout en secretarissen van Wassenaar en Voorschoten, 25 februari 1719. Ook de archieven van de beide polders werden uitgewisseld.

Ondanks het bestuursakkoord van 1719 waren de problemen echter niet van de baan en het compromis was niet in staat aanslepende conflicten te beëindigen. In de Ommedijkse Polder was op het sluiten van de rekening in 1710 een probleem gerezen over de aan te stellen timmerman: Jan Claasz Abswoude uit Wassenaar of Jan Pietersz Dobbe uit Voorschoten? De ingelanden en molenmeesters stelden voor een 'loting' te houden en uiteindelijk werd Abswoude de timmerman. Dat dit in Voorschoten niet erg goed aankwam, wordt duidelijk uit de achtergrond en handelingen van de betrokken timmerlieden. Vanaf de stichting van de polder tot 1710 waren vader Pieter en zoon Jan Pietersz Dobbe de timmerlieden geweest en nooit hadden zich problemen met hen voorgedaan. Abswoude was bij die laatste als knecht in de leer gegaan en opende vervolgens zijn eigen zaak in Wassenaar. Daar had hij met de schout onder een hoedje gespeeld: die had Abswoude zonder medeweten van de Voorschotense schout '*absoluut en ongelimiteerd*' als poldertimmerman laten aanstellen, waarmee de Wassenaarse schout zijn bevoegdheid te buiten was gegaan. In 1721 verbood de Voorschotense schout op eigen houtje Abswoude nog langer aan de molen te werken. De rechtvaardiging hiervoor was te vinden in de nasleep van het akkoord uit 1719. Zodra de Stevenshofjespolder in Wassenaarse handen was gevallen, had de schout onverwijld de Voorschotense ambachtslieden eruit gezet en Wassenaarse ervoor in de plaats gesteld, met als reden dat hij toch zijn eigen ingezetenen boven 'vreemdelingen' moest verkiezen. Daarop deed de Voorschotense schout in 1721 dus hetzelfde met Abswoude,¹²⁴ wat op verzet stootte.

Abswoude en een aantal ingelanden formuleerden bij Rijnland enkele bedenkingen over de Voorschotense schout en toen ook twee van de vier molenmeesters niet met Abswoudes ontslag konden instemmen, kwam de hele zaak op het Rijnlandse Gemeenlandshuis terecht. Rijnland bemiddelde en de voorlopige uitkomst was dat Abswoude nog de werken aan het scheprad mocht voltooien en de rest van de werkzaamheden in dat jaar aan een Voorschotense timmerman zou toekomen. Het jaar daarop zou volgens de normale procedure een nieuwe timmerman verkozen worden waarmee het conflict een einde zou moeten nemen. Dit gebeurde echter niet.¹²⁵ Abswoude ging in 1722 gewoon door, zelfs zonder medeweten van de Wassenaarse molenmeesters. Op de eerste schouwbijeenkomst beslisten de schout en de vier molenmeesters met unanimité Abswoude af te zetten en Arie Hartevelt aan te nemen. Hierbij werd ook de geloofsovertuiging van beide timmerlieden als motief gebruikt: Abswoude was roomsgezind terwijl Hartevelt gereformeerd was. Hoewel tegen de beslissing geen verzet rees, ook niet van de ingelanden, weigerden plots de Wassenaarse molenmeesters hun handtekening onder de documenten te zetten. De overige twee deden dat wel, zodat er toch een meerderheid in het polderbestuur was. Hierop diende Abswoude, gesteund door een ruime meerderheid van de ingelanden, bij Rijnland een klacht in tegen de Voorschotense schout. Ze beweerden dat beslist was het probleem in 1722 op het sluiten van de rekening aan te kaarten, maar dat dit niet was gebeurd.¹²⁶

Inderdaad had het polderbestuur zonder inspraak van de ingelanden Abswoude aan de deur gezet, maar die vonden dit onredelijk. Het was immers niet te rechtvaardigen dat zo een

¹²⁴ AOP, nr. 122, 'Remarques op de reqte aan Wel ed', niet gedateerd maar uit de gebeurtenissen blijkt dat het stuk na 12 april 1723 moet zijn opgesteld.

¹²⁵ Idem, 'Aan de wel Ed Heeren Dijkgraaff ende Hooge Heemraden van Rijnland', niet gedateerd, doch uit de gebeurtenissen blijkt dat het in 1722 werd opgesteld.

¹²⁶ Idem, 'Remarques op de reqte aan Wel ed'.

overweldigende meerderheid van de ingelanden die vonden dat Abswoude aangesteld moest blijven, genegeerd kon worden. Abswoude kon immers sneller van zijn woonplaats naar de poldermolen (onder Wassenaar) komen, terwijl een Voorschotense timmerman per dag minstens vier uur nodig had om tussen zijn werkplaats en de molen te pendelen.¹²⁷ Rijnland nam de klacht serieus en hoorde de Voorschotense schout in het voorjaar van 1723.¹²⁸ Die beweerde dat slechts de helft van de ingelanden achter Abswoude stond omdat velen ervoor gekozen hadden zich niet met de zaak te moeien. Het feit dat de Voorschotense timmerman veraf woonde, vond hij geen argument omdat Abswoude dan op zijn beurt uit de Stevenshofjespolder verwijderd zou moeten worden. Tot slot hadden de ingelanden volgens hem geen rechtsgeldige argumenten aangezien zulke zaken enkel aan het polderbestuur toekwamen, wat de gebruikelijke, juridisch juiste gang van zaken was.¹²⁹ De aanstelling van Hartevelt werd dan ook niet teruggeschroefd.¹³⁰

Daarmee kwam aan de reeks conflicten voorlopig nog geen einde, want aanslepend getouwtrek rond de invoering van winterbemaling in de Papenwegse Polder werd pas in 1764 definitief beslecht. De bal ging aan het rollen door een klacht van de Wassenaarse molenmeesters en de ingelanden. De Voorschotense molenmeesters en sommige ingelanden hadden tegen alle gewoontes en recht in, een nieuwigheid ingevoerd door na het sluiten van de rekeningen in 1717 en 1718, nadat de grootste ingelanden van Wassenaar naar huis waren gegaan, en tegen de zin van de nog aanwezige ingelanden en poldermeesters uit Wassenaar, de molen voor winterbemaling aan te besteden. Enkele jaren eerder (1711-1713) had men al op verzoek van ingelanden met winterbemaling geëxperimenteerd, maar dat bleek niet het gewenste resultaat op te leveren en van 1714 tot 1716 stond de polder in de winter opnieuw blank – totdat de Voorschotense molenmeesters tot hun actie overgingen. De Wassenaarse klagers vroegen Rijnland het bestuur terug te fluiten.¹³¹ De Voorschotense kant liet daarop verstaan dat winterbemaling tal van praktische voordelen had en dat ook de meeste Wassenaarse ingelanden voor winterbemaling waren.¹³² Enkele kleinere ingelanden echter dreigden de polderkaden door te steken als ze hun zin niet kregen. Na heel wat gepalaver, waarbij Rijnland vermoedelijk ook bemiddelde,¹³³ kwam men toch weer tot een akkoord en werden de oude reglementen bevestigd: tot kerst mocht het vee op de wei staan en daarna ging de polder open; vanaf de eerste februari was de polder weer dichtgemaakt en kon

¹²⁷ Idem, 'Aan de wel Ed Heeren Dijckgraaff'.

¹²⁸ Idem, Brief van Mattheüs Stipel aan de schout van Voorschoten, 12 april 1723.

¹²⁹ Idem, 'Remarques op de reqte aan Wel ed'. Indien het aan de schout van Voorschoten lag, waren de problemen niet nodig geweest of hadden ze in der minne geregeld kunnen worden door in de Ommedijkse polder aan Wassenaar te laten en de Stevenshofjespolder aan Voorschoten, het omgekeerde van wat in 1719 was overeengekomen. Zo hadden de ambachtslieden 'hersteld' kunnen worden. (AOP, nr. 122, brief van Salomon Points, schout van Voorschoten, aan Mattheüs Stipel, 16 maart 1723)

¹³⁰ De rekeningen tonen aan dat deze timmerman inderdaad in de polder bleef werken, OAR, nr. 7915, rekeningen Papenwegse Polder, 1686-1736.

¹³¹ APP, nr. 123, 'Aan de wel Ed: heeren', oktober 1718.

¹³² Idem. Twintig ingelanden verklaarden ook schriftelijk dat ze de polder voor de meeste tijd in de winter droog wilden hebben, en dus eigenlijk winterbemaling wilden invoeren: Idem, 'Wij onderget ingelanden van[de] papenwegs pold[er]', circa 1720.

¹³³ Idem, 'Alsoo schout en Moolemeesters', 8 januari 1720; waarin sprake is dat met Rijnland schriftelijk en mondeling gecommuniceerd werd.

begonnen worden met malen.¹³⁴ Vanaf 1739 (een jaar nadat een nieuwe molen was gebouwd) echter begon de publieke opinie zich duidelijker en vanuit verschillende hoeken vóór winterbemaling uit te spreken. Inwoners van Voorschoten en Wassenaar stelden dat door het openzetten van de polder de Papenweg tussen beide dorpen zeer slecht en niet zonder gevaar te gebruiken was, zowel voor voetgangers als voor rijtuigen omdat het water op en over de weg spoelde.¹³⁵ Ook de ingelanden van omliggende polders lieten van zich horen omdat zij overlast ondervonden van het water in de Papenwegse Polder.¹³⁶ Tot slot verklaarden ook schouten en secretarissen van verschillende ambachten dat het beter was de polders niet onder water te zetten.¹³⁷

Meteen laaiden de problemen weer op. Twee Voorschotense poldermeesters verzochten de Wassenaarse poldermeester Hoochduijn naar Leiden te komen in verband met het dispuut. Die zag dat niet zitten, want de baljuw had hem bij zich geroepen. De baljuw bleek op de hoogte van de contacten en verbood Hoochduijn ergens zijn handtekening onder te zetten en zich verder met de zaak te bemoeien. Hoochduijn had meegewerkt in de normale procedures, maar wilde niet verder, ook al was het polderbestuur volgens hem juist. Het dreigement van de baljuw om hem zijn wagensdienst tussen Den Haag en Wassenaar af te nemen, miste echter zijn effect niet. Nog later durfde Hoochduijn niet te tekenen omdat de baljuw hem dat op lijfstraf had verboden.¹³⁸ Onder de druk zwichtte de poldermeester en legde hij schriftelijk een verklaring af niet op de hoogte te zijn geweest van de redenen en gevolgen van het akkoord uit 1719 alsook van de volmacht die de schout en poldermeesters hadden om de opposanten te dagvaarden. Verder protesteerde hij tegen alles wat het bestuur gedaan had en nog zou doen.¹³⁹ Ook ingelanden werden waarschijnlijk enigszins onder druk gezet om afstand te nemen van het polderbestuur. Hoewel zij het kerkegebod van 1 maart 1739 wegens winterbemaling hadden ondertekend, beweerden ze nu onbedachtzaam en misleid te zijn geweest en stelden dat het toch beter was de polder 's winters onder te zetten.¹⁴⁰ Dit keer werd het conflict niet door een onderling akkoord beslecht, maar legde Rijnland een oplossing op. Het hoogheemraadschap vroeg de naleving van het akkoord uit 1719, maar als twee derde van de ingelanden voor een wijziging daarvan zou zijn, moest de rest en het bestuur die meerderheid respecteren en volgen.¹⁴¹ Schoorvoetend werd op deze wijze de winterbemaling toch ingevoerd. In 1740 werd een stemming georganiseerd rond de vraag of men voor vijf jaar winterbemaling wilde invoeren,¹⁴² en ruim twintig jaar later drongen heel wat ingelanden er bij de polder op aan om het akkoord uit 1719 te herzien. Op 4 december 1764 werd door verkiezing de winterbemaling definitief ingevoerd.¹⁴³

¹³⁴ Idem.

¹³⁵ Idem, 'Wij ondergeschreevene in en opgezeetenen', september 1739.

¹³⁶ Idem, 'Wij onderges ingelanden vande Stevenshofjespolder' en 'Wij onderget Huysluyden en Bruyckers', september 1739.

¹³⁷ Idem, 'Wij ondergetekende schouten en secretarissen', ongedateerd.

¹³⁸ Idem, 'Wij Ondergesz. Willem Lambertus Mentinck', 4 juli 1739.

¹³⁹ Idem, 'Ick ondergesz: als molenm.', 25 juni 1739.

¹⁴⁰ Idem, 'Wij ondergeschr: Gemeene ingelanden', juni 1739.

¹⁴¹ Idem, 'In der zaake', 5 juli 1740.

¹⁴² Idem, 'Schout en molenmeesteren van de Papenwegs Polder', 14 december 1740. Een meerderheid stemde voor.

¹⁴³ Idem, (gedrukte) 'Publicatie', 12 november 1764; 'Bijeenkomst off Vergaderingh', notulen 4 december 1764.

De grote conflicten tonen zonder meer aan dat de polderingelanden niet erg veel inspraak hoefden te verwachten, tenzij Rijnland dat oplegde. Polderbestuur was een zaak van ambachtsbestuurders geworden die er het instrument van politieke spelletjes van maakten. Ze aarzelden niet om op verschillende terreinen zonder voorafgaand overleg hun zin door te drijven. Tot grote juridische processen leidde dit alles echter niet. Rijnland zelf, wiens keur inderdaad interpretatieproblemen opleverde, hield zich echter neutraal of bemiddelde hooguit zodat de twistende partijen een akkoord bereikten. Slechts in verband met de winterbemaling legde het zijn wil op, waarschijnlijk in de wetenschap dat er wel een grote meerderheid onder de ingelanden voor was. Met de mening van deze belangengroep werd doorgaans geen rekening gehouden, al stonden ze niet volledig neutraal. Ze steunden bijvoorbeeld Abswoude, ondertekenden diens klacht tegen de schout van Voorschoten en lieten verstaan dat ze wel meer inspraak in het bestuur wilden of dat het bestuur toch geen zaken kon besluiten die tegen de mening van een ruime meerderheid in ging, maar uiteindelijk kwam daar niets van in huis. De conflicten, net als hun oplossing, waren meestal zuivere ambachtspolitiek, iets waar molenmeesters, al dan niet onder druk van hun respectieve schout, ook niet vies van waren.

De achttiende eeuw

In de tweede helft van de achttiende eeuw was de inspraak van ingelanden groter, niet alleen ten gevolge van de Rijnlandse keur uit 1725. Bovendien werd anders dan voorheen met de ingelanden omgesprongen. De verhoefslagging in de Papenwegse Polder toont dit duidelijk aan. In de zeventiende eeuw kwam het voor dat de schout de gerechtsbode opdroeg verzuimende verhoefslaagden gerechtelijk te dagvaarden. Anderzijds werden ingelanden verplicht het ongemaakte werk van een ander te doen of voor te schieten totdat de nalatigen bekend waren geworden.¹⁴⁴ In 1723 wilde het polderbestuur de ingelanden zelfs al niet meer doen opdraaien. De gemeenschappelijke kade tussen de Papenwegse Polder en de Stevenshofjespolder was niet meer in staat het zomerwater te keren, waarop het bestuur van de Papenwegse Polder besloot haar deel uit te besteden,¹⁴⁵ maar dat was geen structurele oplossing. In 1754 vond men wel oude hoefslaglijsten, maar omdat de veranderingen van eigenaren niet genoteerd waren, was de lijst onbruikbaar met als gevolg dat het banwerk al sinds jaren niet naar behoren was opgemaakt. Het bestuur had met de ingelanden gesproken, maar ook dat leverde niets op. Besloten werd dat voortaan ieder op zijn eigen land de sloten, dammen en kaden in orde zou brengen. Het polderbestuur maakte het voorstel aan de ingelanden bekend en noemenswaardig verzet deed zich niet voor. Enkel ingeland Van Wassenaer-van Ruyven bleef zich verzetten omdat hij met zijn vijf morgen land meer kaden zou moeten opmaken dan voorheen. Uiteindelijk bood opnieuw bemiddeling van de hoogheemraden uitkomst. Voortaan zou hij wel zestig in plaats van vijfenveertig roeden opmaken, maar de rest van wat hij normaal had moeten doen, werd door het polderbestuur overgenomen. Het bestuur kwam de eisen van aanzienlijke ingelanden dus zelfs enigszins

¹⁴⁴ Idem, nr. 110, 'Gerechtsbode van Voorschooten wilt van wegen', 11 december 1685.

¹⁴⁵ Idem, nr. 125, Stukken betreffende een overeenkomst met de Stevenshofjespolder over onderhoud van een gemeenschappelijke kade, resolutie 27 maart 1723.

tegemeet.¹⁴⁶ Indien de klachten van ingelanden groot genoeg waren, kwam het ook voor dat het waterschap zelfs voor de ingelanden opkwam. Zo dreigde het bestuur van de Veenzijdse Polder naar Rijnland te gaan om aan verzuchtingen van ingelanden te voldoen indien in de Duivenvoordse Polder geen maatregelen zouden worden genomen zodat het water van die laatste polder niet naar de eerste bleef stromen.¹⁴⁷

Elders werden ingelanden nog meer betrokken of stelden ze zelf de oplossing voor. In 1762 bleek de molen van de Stevenshofjespolder ernstige tekortkomingen te vertonen en werd onderzocht of men hem zou repareren of door een stenen molen vervangen.¹⁴⁸ Nadat het bestuur de bestekken had gezien, besliste het een ingelandenvergadering te beleggen die uiteindelijk besloot de molen te herstellen.¹⁴⁹ Hetzelfde onderhoudsprobleem als in de Papenwegse Polder deed zich ook in deze polder voor. Enkele jaren na de molen werden bij het schouwen veel gebreken aan de molensloten vastgesteld. De verhoefslaging was volledig uit de hand gelopen door splitsingen van verschillende landerijen zodat geen enkele verhoefslaagde nog met zekerheid zijn werk kon aanwijzen. De ingelanden stelden daarom voor dat ieder zijn eigen land zou opmaken, net zoals dat bij de andere sloten in de polder het geval was. Na goedkeuring van het hoogheemraadschap voerde het bestuur deze verandering ook door.¹⁵⁰ Tegenover de ingelanden stond nu dus meer welwillendheid en de bothed van vóór 1750 was verdwenen.

De negentiende eeuw

Polderreglementen zoals die in de loop van de zeventiende eeuw tot stand waren gekomen, bleven tot in de negentiende eeuw onverminderd van kracht. Soms was het polderreglement het enige bestuurlijke document dat men bewaarde. Zo moest de Veenzijdse Polder in 1810 kopieën van alle reglementen, statuten en dergelijke meer inleveren, maar het enige wat men kon opsturen was een kopie van het reglement uit 1651!¹⁵¹ Men mag dan ook aannemen dat alle Zuidgeestpolders tot diep in de negentiende eeuw op basis van ongewijzigde, zeventiende-eeuwse reglementen werden bestuurd en dat de verschuivingen in de achttiende eeuw zich voordeden binnen vaststaande structuren, zonder dat zich daarbij zware interne conflicten voordeden, afgezien dan van de besproken wrijvingen.

In de negentiende eeuw werden heel wat polderreglementen herzien. Doorgaans gebeurde dat in verband met de veranderingen op provinciaal of Rijnlands niveau waar in 1857 vergaande hervormingen werden doorgevoerd. In de Zuidgeestpolders waren reeds enkele decennia daarvoor bijna alle polderreglementen aangepast om volledig andere redenen.¹⁵² In tegenstelling tot de zeventiende-eeuwse reglementen kwam het initiatief van de

¹⁴⁶ OAR, nr. 253, fol. nr. 16 ev, vergunning voor het opmaken van banwerk, 5 oktober 1754.

¹⁴⁷ ADVP, nr. 205, brief van baljuw Wassenaar aan baljuw Voorschoten en Veur, 29 maart 1772.

¹⁴⁸ ASTP, nr. 1, notulen 4 maart 1762.

¹⁴⁹ Idem, notulen 13 en 29 mei 1762.

¹⁵⁰ OAR, nr. 255, fol. nr. 198-199, vergunning voor het opmaken van banwerk, 11 augustus 1764.

¹⁵¹ ADVP, nr. 189, Reglement Veenzijdse polder, 3 januari 1651 en een begeleidend briefje uit 1810.

¹⁵² In 1835 betrof het de reglementen van de Stevenshofjespolder (OAR, nr. 274, fol. nr. 110 ev), de Ruygelaanse en Zonneveldspolder (Idem, fol. nr. 104 ev) en de Oostdorper- en Huis ter Weerpolder (Idem, fol. nr. 94ev). Het jaar daarop, in 1836, was de Veenzijdse Polder (Idem, fol. nr. 99ev) aan de beurt.

ambachtsbesturen en niet van de ingelanden zelf. Bij het drijven der schouwen waren in de Stevenshofjespolder opnieuw verschillende ingelanden of pachters nalatig, ook na herhaald aanzeggen. Daarom legde het bestuur er een nieuw reglement voor. Een tiental ingelanden waren tegen, maar na tussenspraak van hoogheemraden draaiden ze bij of zagen ze af van verder verzet. Aan de bestuurlijke verhoudingen binnen de polders veranderde in essentie niets. Burgemeester en poldermeesters maakten de dienst uit, bijgestaan door de secretaris. Eventueel waren burgemeester en secretaris in persoon verenigd. Sommige procedures werden uitgebreider omschreven en voor het poldermeesterschap kwamen nu ook meerderjarige zonen van weduwen in aanmerking. Het belang van de nieuwe polderreglementen lag dan ook op het vlak van de schouwbepalingen die erin waren opgenomen. Net als in de Sloterbinnenpolder gaven technische problemen aanleiding tot bestuurlijke hervormingen, maar aan de eigenlijke bestuursstructuren wijzigde dit niet zoveel.

Dit neemt niet weg dat ingelanden steeds meer konden doorwegen. In 1802 was de molen van de Boshuizerpolder afgebrand en werd beslist een verzoek te doen aan de Gasthuispolder of die de bemaling niet wilde overnemen tot een nieuwe molen was gebouwd. Geen besluit in deze zaak werd genomen zonder dat ingelanden geraadpleegd waren, hoewel dat voor kleinere problemen naar de letter geen vereiste was. Het voorstel om te zien of één enkele molen permanent de Boshuizer- en Gasthuispolders kon bemalen, was uit overleg tussen beide polderbesturen gegroeid. De ingelanden van de Boshuizerpolder waren echter unaniem tegen. Ze stemden wel voor de bouw van een stenen molen en droegen de uitvoering ervan op aan de schout en molenmeesters die op hun beurt de ingelanden om drie gecommitteerden ter assistentie vroegen.¹⁵³ De Rijnlandse keur van 1725 verschaftte de ingelanden hier dus ook in de praktijk meer inspraak.

Ook op andere terreinen bleken de ingelanden voortaan sterker te staan. De perikelen rond Simon Paddenburg, timmerman in de Veenzijdse Polder, tonen aan dat de machtsverhoudingen aan het begin van de negentiende eeuw gewijzigd waren en dat ook de bemoeienis van ambachtsbestuurders niet meer evident was. Paddenburg was in 1811 in een bestuursvergadering afgezet wegens plichtsverzuim. De meerderheid van de ingelanden was het met de beslissing eens, maar het ontslag werd uitgesteld na aandringen van schout Bloys van Treslong die van mening was dat Paddenburg moest blijven. Ook de echtgenote van de schout, mevrouw Bloys van Treslong, vond dat Paddenburg moest blijven en liet dit aan het bestuur weten.¹⁵⁴ H. Obreen, die een functie daarin waarnam, sloot zich bij die mening aan, tenzij Paddenburg zich aanhoudend niet behoorlijk van zijn taak kweet.¹⁵⁵ Men schreef dit ook aan het polderbestuur, dat volgens hen een timmerman wilde aannemen die nog geen bekwaamheid in zijn vak had kunnen bewijzen.¹⁵⁶ Het bestuur belegde daarop een

---

In 1843 volgden de Papenwegse Polder (OAR, nr. 276, fol. nr. 179v ev), de Oranjepolder (Idem, fol. nr. 196 ev), de Ommedijkse Polder (Idem, fol. nr. 185 ev), de Noord-Hoflandse Polder (Idem, fol. nr. 190v ev) en de Duivenvoordse Polder (Idem, fol. nr. 174).

¹⁵³ ABGP, nr. 2, fol. nr. 2v ev, notulen 19 februari 1802; fol. nr. 11v ev, notulen 25 mei 1802.

¹⁵⁴ ADVP, nr. 206, Stukken betreffende onderhoud van molen en verlaat, notulen 8 en 18 maart 1811. Voor meer informatie over Paddenburg, zie Hoofdstuk VII.

¹⁵⁵ Idem, brief van H. Obreen aan Bloys van Treslong, 21 maart 1811.

¹⁵⁶ Idem, brief aan schout en molenmeesters, 26 maart 1811.

vergadering om met stemming tot beslissing over te gaan.¹⁵⁷ De ingelanden stemden tegen Paddenburg en die werd ontslagen. De meeste adellijke ingelanden hadden voor Paddenburg gestemd; de meeste andere ingelanden tegen. De stemming toonde echter geen duidelijke scheiding aan tussen grootgrondbezitters en anderen.¹⁵⁸

In tegenstelling tot de problemen rond Abswoude een eeuw eerder, werden de ingelanden wel gehoord en kon van bovenaf geen dergelijke benoeming meer worden doorgedrukt. Overigens blijkt uit dit voorval dat de interesse van ingelanden niet altijd zeer groot was en dat de roep naar 'directe democratie' niet erg luid of eendrachtig klonk. Velen onder hen waren lang niet altijd op de vergaderingen aanwezig. In verband met het ontslag van Paddenburg antwoordden sommigen op de achterkant van de oproepingsbriefjes voor de stemming. De meeste ingelanden conformeerden zich aan deze of gene voorkeur. Enkelen bleven onverschillig en schoven alles in de schoenen van molenmeesters: zij waren verantwoordelijk en het best op de hoogte. Sommigen zagen dan weer in de stemming een heuse ondermijning van het gezag van het polderbestuur. Nog anderen stuurden afgevaardigden naar de vergadering.¹⁵⁹

Sociale verschillen wogen in de negentiende eeuw dus sterker door en kwamen bij conflicten steeds duidelijker aan de oppervlakte, ook als het om kleine technische zaken ging. Zo waren in 1692 in de Duivenvoordse Polder de hoge en lage landen door middel van een kade met daarin enkele duikers gescheiden. In 1797 wilden de ingelanden de bepaling uit 1692 opheffen en de polder weer onder één bemaling brengen. Daartoe zouden ook afspraken gemaakt moeten worden met de eigenaren van Kasteel Duivenvoorde en de buitenplaats Ter Horst, maar dit gebeurde niet. Dit leidde tot 25 jaar onenigheid over een peilpaal in de polder, waarvan de ingelanden beweerden dat die wél wettelijk was en de eigenaren dit betwisten.¹⁶⁰

Conclusie

De belangrijkste conclusie is dat het polderbestuur vrijwel overal in handen was van een kleine groep uit de lokale elite. Inspraak van de kleinere ingelanden was geen evidentie ondanks de voortdurende roep naar meer participatie. In polders waar de samenstelling van de besturen geleidelijk werd aangepast aan de veranderende eigendomsverhoudingen kwamen interne bestuurlijke fricties weinig voor. Dit is zeker voor de Lisserpoelpolder zo geweest: vanaf de achttiende eeuw drongen lokale bezitters door naar het bestuur en geleidelijk aan verdween de stedelijke achtergrond daarvan. Grote interne twisten bleven uit. Ook in de veenambachten gingen veranderingen op beide terreinen goed samen, al kwamen ook daar in de eerste decennia na de droogmaking enkele spanningen aan de oppervlakte. Het parallelisme tussen bestuurders en eigendomsverhoudingen was veel minder sterk in de Sloterbinnenpolder waar de bestuurlijke samenstellingen in de achttiende eeuw helemaal verstarde. Het gebrek aan bestuurlijke voorschriften in de vorm van een reglement scherpte de tegenstellingen en de onvrede nog verder aan, met als resultaat dat er onder invloed van

¹⁵⁷ Idem, notulen 5 en 25 april 1811.

¹⁵⁸ Idem, notulen 4 en 8 mei 1811.

¹⁵⁹ Idem, waarin verschillende oproepingsbriefjes met op de achterkant de antwoorden van ingelanden.

¹⁶⁰ ADVP, nr. 175, 'Rekwest Aan de Wel Edele Heeren Dykgraaf' (1823) en de daarin opgenomen bijlagen.

de Bataafse Revolutie ook in de polder grote problemen ontstonden. Op de Zuidgeest stonden de ontwikkelingen tussen 1660 en 1750 in het teken van voortdurende 'interambachtelijke' conflicten die vervolgens afzwakten.

De impact van die veelal sociale karakteristieken op de besluitvorming kan moeilijk onderschat worden. De mate waarin een beslissing de uitkomst van overleg of van een beslecht conflict was, hing daar immers sterk van af. De interne besluitvorming in de veenambachten en in de Lisserpoel verliep in essentie relatief harmonisch en was vermoedelijk een voor een groot deel door ingelanden gedragen en gesteund beleid. Aanwijzingen voor het tegendeel zijn er nauwelijks. In Sloten waren de beslissingen veelal eenzijdige keuzes van een kleine groep met als kern de Amsterdamse regenten. Pas toen dat 'bestuursmodel' in vraag was gesteld en problemen rond de wegen niet langer geaccepteerd werden, kon het veranderd en aan de tijd aangepast worden. In de Zuidgeestpolders hadden de twisten tussen Wassenaar en Voorschoten tot gevolg dat een beslissing tussen 1660 en 1750 tot stand kwam volgens 'het recht van de sterkste'.

Ook in verband met de besluitvorming met betrekking tot externe belangengroepen kunnen enkele belangrijke conclusies getrokken worden. De betekenis van die besluitvorming ligt vooral op het vlak van het harmoniëren van verschillende belangen. Naarmate de waterhuishouding vanaf de zeventiende eeuw meer uitgebouwd en complexer werd, nam de kans op conflicten toe. Veel aspecten van waterstaatstechniek waren daarom niet het resultaat van een eenvoudig te maken keuze, maar kwamen voort uit overleg of uit conflicten waarbij een partij moest inbinden. In sommige gevallen konden de verschillende behoeften relatief vreedzaam co-existeren omdat de hele regio belang had bij een bevredigende oplossing voor alle partijen. Vooral in de veenambachten kon men daardoor de problemen beheersen en bijvoorbeeld de regionale bemaling en het transport succesvol vormgeven. Ook met betrekking tot de kaden was men bijna tot een oplossing gekomen, hoewel die poging uiteindelijk is gestrand. Het omgekeerde manifesteerde zich zeer duidelijk in de Lisserpoel. In het probleem van de scheepvaart op de ringdijk konden de belangen van polder en ambacht niet verder uit elkaar liggen. De sterke sociale verschillen in de zeventiende eeuw zorgden er dan ook voor dat het conflict nooit echt krachtdadig werd aangepakt. Men kan eigenlijk concluderen dat een gemeenschappelijk belang het vinden van een aanvaardbare oplossing stimuleert en vergemakkelijkt.

Het hoogheemraadschap zelf stond in al die conflicten eerder aan de zijlijn. Soms koos het wel partij, bijvoorbeeld in het geval van de scheepvaart in Lisse, maar in veel gevallen bestond de rol eerder uit bemiddelen. Slechts wanneer de eigen positie in het geding was, zoals in het conflict rond de ringdijk van de Vierambachtspolder, reageerde het krachtiger. Niettemin is het gerechtvaardigd om te stellen dat Rijnland zeer weinig rechtstreeks tussenkwam. Ook in het geval dat het als rechter optrad, koos het er vaak voor bestaande regelingen te bevestigen of nieuwe af te keuren zonder zelf stelling te nemen. In verband met de interne besluitvorming, was het door Rijnland gecreëerde kaderwerk evenmin een houvast, tenzij de keur uit 1725, maar ook die had geen allesomvattende bestuurlijke reikwijdte. Eigenlijk was de regelgeving op maat van specifieke problemen gemaakt en zeker niet bedoeld als een institutionele handleiding voor polderbestuur. Bovendien had Rijnland er natuurlijk zelf geen directe belangen bij en oefende het een toezichhoudende functie uit. Vandaar dat er heel wat lokale verscheidenheid kon ontstaan.

Ook de schriftcultuur moet in het besluitvormingsproces meer als een begeleidende factor gezien worden. Nergens is gebleken dat administratie als echt beleidsinstrument in de besluitvorming werd gebruikt. Aanwijzingen dat polderbesturen daartoe initiatief namen zijn er niet en de mate waarin notulen voorkwamen, werd vooral door andere factoren bepaald, onder meer het stedelijke grondeigendom en de grootschaligheid van de polder. In die zin weerspiegelt de schriftcultuur de interactie tussen bestuurlijke ontwikkelingen, de complexiteit en grootschaligheid van het poldergebeuren en trends in het grondbezit. Ondanks het gegeven dat aan administratie op dat vlak eerder een begeleidende rol toebedeeld kan worden, ligt het voor de hand te veronderstellen dat polderbesturen in hun besluitvorming wel naar hun eigen administratie teruggrepen.